

ASIAKKAIDEN NÄKÖINEN KOKOELMA –
KELLUVAN KOKOELMAN KÄYTTÖÖNOTTO
YLEISSÄ KIRJASTOISSA

Sanna Vääriskoski-Kaukanen

Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Informaatiotutkimus ja
interaktiivinen media
Pro gradu –tutkielma
Elokuu 2017

TAMPEREEN YLIOPISTO, Viestintätieteiden tiedekunta

Informaatiotutkimus ja interaktiivinen media

VÄÄRISKOSKI-KAUKANEN, SANNA: Asiakkaiden näköinen kokoelma – kelluvan kokoelman käyttöönotto yleisissä kirjastoissa

Pro gradu -tutkielma, s. 75, 6 liites.

Elokuu 2017

Tässä pro gradutyössä tarkastellaan kelluvan kokoelman käyttöönottoa Suomen yleisissä kirjastoissa. Kelluva kokoelma tarkoittaa sitä, että kirjaston aineistolla ei kirjastoverkon sisällä ole yhtä määriteltyä kotipistettä. Aineisto jää siihen kirjastoon, johon se palautettiin sen sijaan, että se lähetettäisiin takaisin aineiston omistavaan kirjastoon.

Työ laadittiin Lahden kaupunginkirjaston toimeksiannosta. Työn tavoitteena oli saada tietoa kelluvan kokoelman suunnitteluun liittyvistä tekijöistä, kellutuksen vaatimista käytännön valmisteluista ja kellutuksen vaikutuksesta kokoelmaan, asiakkaisiin sekä henkilökuntaan. Lisäksi haluttiin selvittää millaisia vaatimuksia kellutus asettaa kirjastojärjestelmälle. Varsinaiset tutkimuskysymykset olivat: 1. Millainen muutos kelluvan kokoelman käyttöönotto on suhteessa kokoelmatyöhön, henkilöstöön, toimintakuluihin, kirjastojärjestelmään, asiakastytyväisyyteen, 2. Kuinka kelluvan kokoelman käyttöönotto tulisi suunnitella ja 3. Mitkä ovat kellutuksen hyvät ja huonot puolet?

Työ toteutettiin laadullisena tutkimuksena teemahaastattelujen, sähköpostikyselyjen sekä havainnoinnin keinoin. Tutkittavina kaupunginkirjastoina toimivat neljä viidestä Suomessa tällä hetkellä kokoelmiaan kelluttavista kaupunginkirjastoista: Espoo, Tampere, Oulu ja Vantaa. Tutkimusaineisto käsiteltiin laadullisen sisällönanalyysin keinoin.

Tutkimustulosten perusteella kelluvan kokoelma käyttöönotto on merkittävä kokoelmatyön muutos, jossa kokoelma muovautuu asiakkaiden kirjastonkäyttötottumusten mukaiseksi. Henkilökunnan osallistaminen ja tiedotuskäytänteet, kirjastojärjestelmään tehtävät muutokset sekä aineistopoistot ennen kellutusta tulee suunnitella huolellisesti. Kokoelmatyössä aineiston hyllytys ja tasapainotus eli aineiston lähettäminen kirjastoverkon sisällä aineiston yli- ja alitarjontatilanteissa nousevat kokoelmatyön keskiöön.

Avainsanat: kelluva kokoelma, yleinen kirjasto, kokoelmatyö, kirjastojärjestelmä

Esipuhe

Pro gradutyöni laadinta mahdollistui Tampereen yliopiston myöntämän harjoittelumäärärahan myötä, mistä olen kiitollinen. Lahden kaupunginkirjaston johtoa haluan kiittää mielenkiintoisen graduaiheen ja harjoittelupaikan tarjoamisesta. Ymmärrykseni kirjastoalaa kohtaa on kasvanut mittaamattomasti jokaisen kirjastolla käymäni keskustelun, saamani ohjauksen ja kohtaamisen aikana, mistä lämpimät kiitokseni eri osastojen työntekijöille. Erityisesti haluan kiittää harjoitteluani ohjannutta Lahden kaupunginkirjaston palvelupäällikkö Jari Tyrväistä, joka suunnitteli harjoittelun työtäni mahdollisimman hyvin tukevaksi.

Työn lopputulokseen on vaikuttanut koko graduseminaariryhmämme, kiitos niin kommenteista kuin vertaistuestakin. Elina Latelle, työni ohjaajalle ja ryhmämme vetäjälle haluan osoittaa erityiskiitokset kannustuksesta, ohjauksesta ja aidosta mielenkiinnosta työtäni kohtaan. Rakkaimmat kiitokseni osoitan perheelleni, jonka tuki ja rohkaisu olivat työni laadinnan tärkeimmät raaka-aineet.

Heinolassa 23.7.2017

Sanna Vääriskoski-Kaukanen

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO.....	1
2	KOKOELMATYÖ.....	3
2.1	Kokoelmatyön tavoitteet.....	3
2.2	Laki yleisistä kirjastoista ja yleisten kirjastojen kokoelmat Suomessa.....	5
2.3	Kokoelmatyö ja teknologian kehittyminen	6
2.4	Kirjastojärjestelmä ja kokoelmatyö.....	7
2.5	Kirjastojärjestelmien tilanne Suomessa	10
3	KELLUVA KOKOELMA.....	14
3.1	Kelluvan kokoelman määritelmä.....	14
3.2	Kellutuksen historiaa	15
3.3	Valmistautuminen kellutukseen.....	16
3.3.1	Tekniset muutokset	16
3.3.2	Kokoelmatyö.....	17
3.3.3	Henkilöstön huomioiminen	19
3.4	Kellutuksen vaikutukset.....	20
4	TUTKIMUSMENETELMÄ.....	25
4.1	Laadullisesta tutkimuksesta	25
4.2	Työn tarkoitus ja tutkimuskysymykset	26
4.3	Tutkimuksen toteutus	27
4.4	Tutkimusaineiston käsittely.....	31
5	TULOKSET	33
5.1	Espoon, Vantaan, Tampereen ja Oulun kaupunginkirjastot – taustaa	33
5.2	Kelluvan kokoelman käyttöönoton suunnittelu.....	35
5.3	Tiedotus- ja osallistamiskäytänteitä	36
5.4	Kokoelmatyön muutokset kellovassa kokoelmassa	37
5.4.1	Yhtenäistämistyö ennen kellutusta	38
5.4.2	Aineiston kellutus	40
5.4.3	Aineiston liikkuminen kellutuksessa.....	41
5.4.4	Poistot.....	45
5.4.5	Tasapainotus.....	46
5.4.6	Hyllytys	49
5.4.7	Aineiston valinta	49
5.5	Kellutuksen vaikutus henkilökuntaan.....	51
5.6	Kellutuksen vaikutus toimintakuluihin	54
5.7	Kellutus ja kirjastojärjestelmä	56
5.8	Kellutuksen vaikutus asiakastyytyväisyyteen	60
5.9	Kellutuksen hyvät ja huonot puolet sekä riskit	61
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	67
	LÄHTEET.....	71
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Tässä työssä tarkastellaan kirjastojen kokoelmatyöhön liittyvää kelluvan kokoelman (floating collection) käsitettä. Yksinkertaistaen kelluva kokoelma tarkoittaa sitä, että kun asiakas lainaa aineistoa kirjastosta ja palauttaa sen johonkin toiseen kirjastoverkon kirjastoon, jää aineisto osaksi vastaanottavan kirjaston kokoelmaa. Aineistoa ei siis enää lähetetä takaisin niin kutsuttuun kotiyksikkönsä.

Wilén & Kortelainen (2007) samoin kuin Johnson (2009) toteavat jo kokoelmatyötä esittelevien teoksiensa esipuheissa, että ilman kokoelmaa ei ole kirjastoa. Kokoelmat ovatkin kirjastojen toiminnan lähtökohta, se kivijalka, jonka varaan kaikki muu rakentuu. Kokoelmien ja kokoelmatyön kehittäminen on kuitenkin vuosia ollut kirjastomaailmassa taka-alalla johtuen digitalisaation ja kirjastoille soveltuvien kirjastojärjestelmien kehittämisen viemistä voimavaroista (Bartlett 2014, 2).

Paitsi digitalisaatiolla niin myös taloudellisilla näkökulmilla on ollut ja on edelleen merkittävä vaikutus kirjastojen toimintaan (Mäkinen 2009, 130-131; Johnson 2009, 11-12). Määrärahojen niukkuuden myötä niin Suomessa kuin kirjastoissa ympäri maailmaa on jouduttu pohtimaan kuinka järjestää kirjastopalvelut laadukkaasti niukkenevista määrärahoista huolimatta. Tähän kelluvan kokoelman käyttöönotto on ollut yksi ratkaisu.

Vaikkakin ensimmäiset kelluvat kokoelmat on otettu käyttöön Pohjois-Amerikassa jo 1930-luvulla (Bartlett 2014, xiii) ovat ne Suomeen rantautuneet vasta 2000-luvulla. Aihetta on tutkittu maailmalla suhteellisen vähän (Bartlett 2014, xv) eikä suomalaisia käytänteitä asian tiimoilta ole juurikaan dokumentoitu. Tämä työ toteutettiin Lahden kaupunginkirjaston toimeksiannosta. Työssä tarkastellaan erityisesti kellutuksen vaikutusta kokoelmatyöhön, henkilökuntaan, toimintakuluihin, kirjastojärjestelmään ja asiakkaisiin. Suomessa viisi kirjastoa ovat ottaneet kelluvan kokoelman käyttöönsä (tilanne toukokuussa 2017). Tätä työtä varten haastateltiin näistä neljän kirjaston edustajia, joilla oli kokoelmavastuuta ja jotka olivat perehtyneet kellutukseen. Lisäksi laadittiin

erillinen sähköpostikysely kirjastojärjestelmäasiantuntijoille kirjastojärjestelmäkysymyksistä. Kolmantena tutkimusmetodina toimi havainnointi sillä allekirjoittanut teki Lahden kaupunginkirjastolle harjoittelun 1.12.2016-31.5.2017 välisenä aikana tutustuen kokoelmatyön käytänteisiin.

Työn kirjallisuuskatsauksessa esitellään lyhyesti kokoelmatyötä ja sen tavoitteita sekä kirjastojärjestelmien merkitystä kokoelmatyölle. Samoin tarkastellaan kelluvan kokoelman käsitettä, sen historiaa sekä kellutukseen valmistautumista ja kirjallisuudessa raportoituja vaikutuksia. Tulososiossa kelluvan kokoelman käyttöönotto käydään läpi kellutuksen suunnittelun ja kokoelmatyön muutosten valossa. Samoin tarkastellaan kellutuksen vaikutuksia henkilökuntaan, toimintakuluihin, kirjastojärjestelmään ja asiakkaisiin. Lopuksi esitellään kelluvan kokoelman käyttöönoton hyviä ja huonoja puolia sekä käyttöönotosta mahdollisesti aiheutuvia riskejä.

2 KOKOELMATYÖ

Kokoelmatyöllä tarkoitetaan sekä niitä konkreettisia toimia, joilla kokoelmia kirjastoissa hoidetaan kuten aineistopoistot, siirrot ja uuden aineiston käsittely hyllykuntoiseksi (Wilén & Kortelainen 2007, 18-19) että suunnittelua kokoelmien kehittämiseksi (Agee 2007, 43). Johnson (2009, 1-2) toteaa kokoelmatyöhön kuuluvan aineiston valinta, hankinta, arviointi, karsiminen ja varastointi. Edelleen kokoelmien kehittämisen näkökulmasta kokoelmatyöhön voidaan Johnsonin (mt.) mukaan sisällyttää myös kokoelmapolitiikan laatiminen ja ylläpito, kokoelmien käytön ja käyttäjien tarpeiden seuranta, budjetointi kokoelmiin liittyen, kokoelmien suojaus sekä kokoelmien esiintuominen ja markkinointi. Tässä luvussa käsitellään kokoelmatyön tavoitteita, tehdään katsaus sekä Suomen yleisten kirjastojen kokoelmiin että uudistuneeseen, yleisten kirjastojen toimintaa säätelevään lakiin ja tarkastellaan kokoelmatyön ja kirjastojärjestelmän merkitystä kirjaston toiminnalle.

2.1 Kokoelmatyön tavoitteet

Suomessa yleisiä kirjastoja arvostetaan osana tietoyhteiskuntaa. Opetusministeriön (OPM) kirjastopoliittisissa linjauksissa¹ todetaan muun muassa, että:

”Vain yleisissä kirjastoissa on saatavilla järjestettynä monipuolinen valikoima kaunokirjallisuutta ja käyttöarvonsa säilyttävää tietokirjallisuutta, lehtiä, musiikkia, elokuvia ja muita tallenteita sekä laadukkaita tiedonhakupal-

¹ ”Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015. Yleiset kirjastot. Kansalliset strategiset painoalueet” on tehty edellisen kirjastolain (1998/904) ollessa voimassa ja poistettu lainsäädännön uudistamisen yhteydessä Opetus- ja kulttuuriministeriön internet-sivuilta. Koska uutta yleisiä kirjastoja koskevaa strategiaa ei vielä uuden lainsäädännön puitteissa ole laadittu, viitataan tässä työssä tähän dokumenttiin.

veluita. Kirjastot takaavat tiedon ja kulttuurin monipuolisuuden lisäksi myös sen ajallisen syvyyden.” (OPM 2009, 16).

Kokoelmilta odotetaan siis monipuolisuutta, hyvää käyttöarvoa, laadukkuutta ja ajallista syvyyttä. Ageen (2007, 43-44) mukaan kirjastojen yhteiskunnallinen tehtävä oli vuosisatojen ajan hankkia aineistoja, jotka vastasivat asiakkaiden tarpeisiin. Varhaisia kokoelmia kehitettiin kirjastojen käyttäjien, lähinnä valtionhallinnon virkamiesten sekä kirkon papiston tarpeiden mukaan. Johnson (2009, 3, 6-8) toteaa USA:n yleisten kirjastojen kokoelman kehittämistarpeiden tähdänneen 1800-luvulla käyttäjien sivistämiseen eikä tavoite hänen mukaansa ole muuttunut. Lisäksi Johnson (mt.) tunnistaa yhä edelleen kirjastotyön tavoitteeksi samat päämäärät, joiden on nähty ohjanneen jo antiikin kirjastojen kehittymistä eli kokoelmien kattavuus, täydellisyys sekä aineiston säilytys.

Kokoelmien kattavuuden ja aineiston säilytyksen rinnalle nousee 2000-luvun informaatiohorisontissa informaation hyödynnettävyys, joka rinnastuu tiedonsaannin oikea-aikaisuuteen ja tiedon paikannettavuuteen haastaen kokoelmatyötä tekevät. Vasta kun nämä kaksi määrettä eli tiedonsaannin oikea-aikaisuus sekä paikannettavuus täyttyvät, voi tieto muuttua tietämykseksi. (Agee 2007, 43-44.) Teknologian kehittyminen ja digitalisaatio nostavatkin Ageen (2007, 43-44) mukaan esiin kysymyksen siitä kuinka kokoelmatyöllä voidaan vastata välittömyyden (immediacy) haasteeseen. Erityisesti nuoret edustavat sitä käyttäjäryhmää, joka tietoteknisesti taitavana väestön osana odottaa saavansa nopeita vastauksia tiedontarpeisiinsa. Myös Johnson (2009, 12) tuo esiin internetin ja elektronisten aineistojen kehittymisen aikaansaamat muutokset kirjastojen kokoelmatyöhön. Johnsonin (mt.) mukaan tietotekniset kehitysaskleet ovat kasvattaneet asiakkaiden odotuksia liittyen tiedon helppoon saavutettavuuteen sekä yleisyyteen. Suomessakin on tunnistettu ja tunnustettu tarve oikea-aikaiselle, eri ikäryhmät huomioivalle kirjastopalvelulle. ”Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015. Yleiset kirjastot. Kansalliset strategiset painoalueet” on opetusministeriön julkaisu vuodelta 2009, jossa määritetään Suomen yleisten kirjastojen toiminnan suuntaa ja päämääriä.

Julkaisussa todetaan väestö- ja ikärakenteen muutosten vaikuttavan kirjastojen toiminnan painotuksiin. Esimerkkeinä mainitaan kiireiset täsmätietoa etsivät työikäiset ja nuoret, joiden tarpeet muuttuvat nopeasti viestintätekniiikan kehittyessä. (OPM 2009, 14.)

2.2 Laki yleisistä kirjastoista ja yleisten kirjastojen kokoelmat Suomessa

Yleisten kirjastojen toimintaa säätelee Suomessa laki yleisistä kirjastoista (1492/2016), joka astui voimaan 1.1.2017. Lain kuudennessa pykälässä säädetään yleisten kirjastojen perustehtävistä, joista ensimmäisen mukaan kirjastojen tulee tarjota asiakkaille pääsy aineistoihin, tietoon ja kulttuurisisältöihin. Toisena tehtävänä on ylläpitää monipuolista ja uudistuvaa kokoelmaa. Lainsäädäntö huomioi siis keskeisellä tavalla kirjastojen aineistot ja kokoelmat sekä niiden kehittämisen. Lain 12 § säätelee kirjastojen maksuttomuutta ja maksullisuutta todeten muun muassa, että aineistojen käyttö, lainaus ja varaaminen ovat maksuttomia palveluita. Varausmaksujen poistaminen oli uudistus, joka tekee kirjastojen aineistojen käytöstä nähdäkseni helpompaa ja madaltaa niiden käyttökyynnystä.

Vaikkakaan uutta kirjastojen toimintaa koskevaa strategiaa ei kirjastolain (1492/2016) voimaantulon jälkeen ole vielä laadittu, viitataan Opetus- ja kulttuuriministeriön ”Kulttuuripolitiikan strategia 2025” -asiakirjassa myös kirjastoihin. Strategia kannustaa kehittämään kirjastoja avoimena oppimisen, harrastamisen ja kansalaistoiminnan tarpeita tukevin tiloina sekä digitaalista tasa-arvoa turvaavina tahoina (OKM 2017).

Jokainen suomalainen kunnan- tai kaupunginkirjasto on velvollinen ilmoittamaan toimintaansa koskevat perustilastot, kuten kokoelmat, hankinnat, lainaus, kävijät ja taloustiedot Suomen yleisten kirjastojen tilastoon, jonka Opetus- ja kulttuuriministeriö julkistaa vuosittain (Sandelius 2016, 70). Vuoden 2016 tilaston mukaan Suomen yleisten kirjastojen yhteenlaskettu kokoelma sisälsi 35 589 231 aineistoyksikkö. Hankintoja vuonna 2016 tehtiin puolestaan 1 788 405 kappaletta. (Suomen yleisten kirjastojen

tilastot 2017.) Heinonen (2014) tutki pro gradu –tutkielmassaan Suomen yleisten kirjastojen toimintaa ja taloutta tilastojen valossa. Yhtenä osana tutkielmaansa hän tarkasteli yleisten kirjastojen kokoelmia ja niiden laajuutta suhteutettuna asukasmääriin. Hankintojen osalta koko maassa vuonna 2012 tehtiin keskimäärin 367,6 uutta hankintaa 1000 asukasta kohti minimin ollessa 210,0 ja maksimin 1311,5 (Heinonen 2014, 40). Opetus- ja kulttuuriministeriön laatiman Yleisten kirjastojen laatusuosituksen² mukaan kirjoja tulisi hankkia vähintään 400 per 1000 asukasta (OKM 2010). Kokoelmien suuruus asukasta kohden oli Heinosen (2014, 41) mukaan koko maan tasolla keskimäärin 7,2 aineistoyksikköä per asukas vaihteluvälin ollessa 2,8 ja 30,0. Kuten Heinosen (2014) keräämä aineisto osoittaa, on kokoelmien laajuudessa merkittäviä vaihtelua asukaslukuun suhteutettuna eivätkä OKM:n laatusuositukset koko maan tasolla keskimääräisesti arvioiden täyty. Heinosen (2014, 43) mukaan hankintojen ja kokoelmien asukaskohtaiset määrät olivat keskimäärin suurimmat maaseutumaisissa kunnissa ja pienimmät kaupunkimaisissa kunnissa. Tämän Heinonen (mt.) katsoo johtuvan siitä, että maaseutukunnissa asuu keskimäärin vähemmän ihmisiä kuin suuremmilla paikkakunnilla, joten kattavaan kokoelmaan tarvitaan maaseudulla enemmän kirjastoaineistoa asukasta kohden kuin kaupunkimaisemmissa kunnissa.

2.3 Kokoelmatyö ja teknologian kehittyminen

Viestintätekniiikan kehittyminen haastaa kokoelmatyötä tekevät tietoformaattien muutoksen muodossa. Agee (2007, 47) kuvaa kokoelmatyön tavoitteena nopeasti muuttuvassa informaatioteknologian maailmassa olevan tasapainon löytyminen eri tietofor-

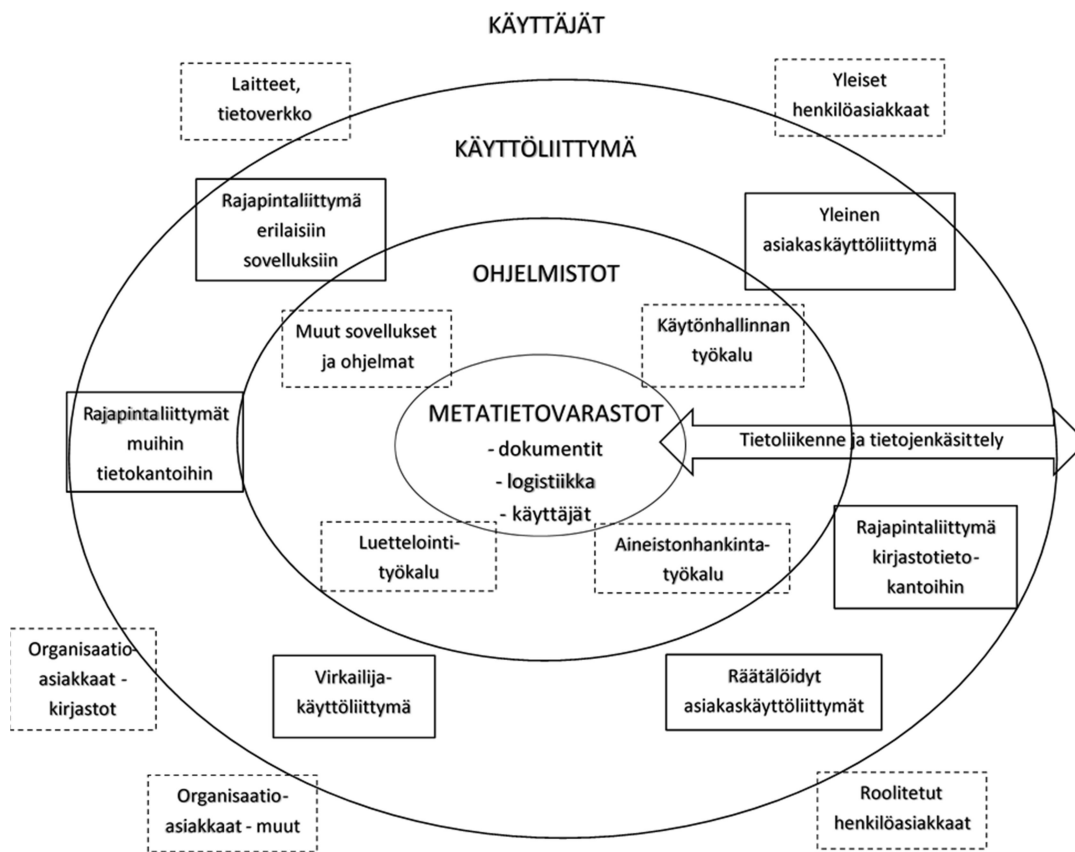
² Poistettu Opetus- ja kulttuuriministeriön internet-sivuilta kirjastolain uudistamisen yhteydessä. Koska uutta yleisiä kirjastoja koskevaa, laatusuositusta tarkastelevaa dokumenttia ei vielä uuden lainsäädännön puitteissa ole laadittu, viitataan tässä työssä tähän dokumenttiin.

maattien välillä. Kokoelmatyötä tekevä joutuu pohtimaan esimerkiksi sitä, kuinka iso osa budjetista voidaan (tai kannattaa) laittaa kiinni johonkin uusimpaan teknologiseen edistysaskeleeseen kuten e-lukulaitteeseen, joka uutena innovaationa saattaa kuluttaa huomattavan osan hankintamäärärahoista. Hyvä ja tasapainoinen kokoelma pitää sisällään sekä valikoiman elektronisia palvelutarjoajan aineistoja että fyysisiä, kirjaston omistamia aineistoja. Näiden välinen suhde riippuu paikallisista käyttäjistä, heidän tarpeistaan ja kiinnostuksen kohteistaan. (Agee 2007, 50.) Myös Wilén & Kortelainen (2007, 56-59) toteavat 2000-luvun muuttaneen kokoelmien kehittämisen ja –hallinnan sisältöjä. Heidän mukaansa suurimmat erot verrattuna pelkästään fyysisten, itse omistettujen aineistojen hallintaan koskevat elektronisten aineistojen hankkimista ja niihin liittyviä taloudellisia ja oikeudellisia kysymyksiä. Tässä työssä tarkastellaan kirjastojärjestelmiä kelluvan kokoelman käytön kannalta. Kelluva kokoelma ei kuitenkaan vaikuta elektronisiin aineistoihin, jotka Bartlettin (2014, xiv) mukaan elävät fyysisistä kokoelmista erillään.

Tietoformaattien ja kokoelmatyön muutokset asettavat uudenlaisia vaateita myös kirjastojärjestelmille. Seuraavissa luvuissa tarkastellaan kokoelmatyön ja kirjastojärjestelmien suhdetta sekä niiden tilannetta Suomessa lähemmin.

2.4 Kirjastojärjestelmä ja kokoelmatyö

Saartin (2012, 14-15) mukaan kirjastojärjestelmän osia ovat aineistoon ja luettelointiin sekä asiakkaisiin ja tapahtumiin liittyvät tietokannat sekä tiedonhallintaohjelmisto jolla tietokantoja hallitaan ja käytetään. Oleellinen on myös käyttäjän ja järjestelmän välinen rajapinta eli käyttöliittymä. Kirjastojen tietotekninen toimintaympäristö voidaankin Saartin (mt.) mukaan jakaa neljään eri toiminnalliseen lohkoon: 1. käyttäjät, 2. käyttöliittymät, 3. ohjelmistot ja 4. metatietovarastot eli tietokannat, joiden suhteet ja tiedonsiirron rajapinnat on kuvattu kuvassa 1.

Kuva 1. Kirjastojen tietotekninen toimintaympäristö (Saarti 2012, 15).

Saarti (2012, 14-16) on kuvannut myös tehtävät joita kirjastojärjestelmällä voidaan katsoa olevan:

- asiakaspalvelu (näyttöluettelo, web-palvelut) ja asiakastietojen hallinta
- tiedottaminen ja asiakaskohtainen viestintä (se palaute, jonka asiakas saa kirjastolta järjestelmävälitteisesti)
- aineiston käyttöoikeuksien ja niiden logistiikan hallinta (esimerkkeinä paikannus, lainaus, varaukset, luettelointi ja sisällönkuvailu)
- tietokantojen luominen, ylläpitäminen, datan tallentaminen ja linkittäminen järjestelmän sisä- ja ulkopuolelle
- edellisiin liittyvät tilastot ja raportit
- toimiminen johtamisen tietojärjestelmänä (käyttötilastot, kirjastoaineistoon liittyvä talouden seuranta)

g) tietojärjestelmän hallinnan työkalut

h) toimiminen portaalina kirjaston ulkoisiin verkkopalveluihin

i) avoimen verkkokäytön standardien hallintaan liittyvät osat kuten tiedonsiirtostandardit sekä organisaatioiden välinen tiedonsiirto

Kirjastojärjestelmillä on siis useita sekä tiedonhallintaan että välitykseen liittyviä tehtäviä, joilla on merkittävä rooli myös kokoelmatyössä. Pohdittaessa kirjastojärjestelmän ja kokoelmatyön välistä suhdetta voitaneen todeta, että lähes kaikki kirjastojärjestelmän osat sekä niiden tehtävät ovat kokoelmatyön kannalta oleellisia. Gorman (2003, tässä Wilén & Kortelainen 2007, 37) on todennut kokoelmien käsittävän nykyisin ainakin neljä tasoa: 1) paikallisesti itse omistetut fyysiset julkaisut, 2) muiden kirjastojen omistamat ja kaukopalvelun kautta tavoitetut fyysiset julkaisut, 3) hankitut tai muulla tavoin saadut elektroniset julkaisut ja 4) "vapaasti" saatavilla olevat elektroniset julkaisut. Kokoelmien luonne on siis digitalisaation myötä muuttunut ratkaisevasti, mikä nähdäkseni edelleen korostaa kirjastojärjestelmän asemaa kokoelmatyössä. Ihanteellisessa tapauksessa kirjastojärjestelmä kertoo kokoelmatyöstä vastaaville tahoille, millainen asiakaskunta kirjastolla on (vrt. asiakastiedot kuten ikärakenne), mikä on kokoelman käyttöaste (vrt. tilastot ja raportit), millaista aineistoa tulisi hankkia lisää (vrt. varausjonot) sekä millaisesta kirjaston kokoelman ulkopuolisesta aineistosta asiakkaat ovat olleet kiinnostuneita (vrt. toimiminen linkkinä ulkoisiin verkkopalveluihin).

Mielenkiintoista on, että Saartin (2012, 14-16) kirjastojärjestelmiä koskevassa tehtävälisauksessa ei tuoda esiin käyttäjälähtöistä, vuorovaikutteista informaation tuottamista tai sen mahdollisuutta lainkaan vaikka Saarti itse pohdiskelee aihetta hyvin ansioituneesti vuodelta 2009 olevassa artikkelissaan "Asiakkaat verkkopalveluiden käyttäjinä ja tuottajina" (Saarti 2009). Saartin (2009, 166, 176) mukaan käyttäjien sosiaalinen panos teosten sisältöjen ja niiden käytön analysoinnissa mahdollistaa muun muassa käyttäjien toiminnan tilastollisen analysoinnin. Samalla hän kokee käyttäjien päästäminen kuvailemaan dokumentteja esimerkiksi kirjastojen tietokantoihin "mielenkiintoisena haasteena". Tällä hetkellä esimerkiksi Piki-verkkokirjastossa (ks.

<https://piki.verkkokirjasto.fi/web/arena/welcome>) tulee hakutoiminnon ”Teostiedot” -sivun tulostauksen oikeaan laitaan seuraavia linkkejä:

1. Suositteluja teoksesta
2. Tekijän muita teoksia
3. Lisää samankaltaisia teoksia
4. Lisää teokselle tageja

Etenkin kokoelmien kehittämistyötä tekevälle kirjastojärjestelmän tuottama tilastotieto esimerkiksi siitä millaisia suosituksia käyttäjä on tarkastellut ja ovatko nämä johtaneet jatkotoimenpiteisiin (kuten aineiston varaaminen tai lainaaminen) on nähdäkseni relevanttia tietoa käyttäjien aineistotoiveista. Paineen tilastointitapojen ja –määreiden muuttamiseen tuo esiin Tonteri (2015, 11-12), joka toteaa erillisten palveluiden, sähköisten aineistojen ja aineistojen yhteiskäytön edellyttävän uudenlaisten raportointipalvelujen kehittämistä.

Vaikkakaan Saarti (2012) ei kirjastojärjestelmiä koskevassa ominaisuuslistauksessaan ole ennakoanut uusimpia käyttäjälähtöisiä metadatan tuottamismuotoja ja niiden hyödyntämistä, tuo hän kuitenkin esiin sen, että yksi kirjastojärjestelmän tärkeä ominaisuus on järjestelmän rajapintoihin liittyvä avoimuus, joka mahdollistaa integroinnin muihin sovelluksiin sekä räätälöinnin omiin tarpeisiin. Lisäksi hän nostaa kirjaston asiakkaiden tarpeiden tunnistamisen ja kirjastojärjestelmän kyvyn vastata näihin tarpeisiin järjestelmäarkkitehtuurin luomisen tärkeimmäksi lähtökohdaksi. (Saarti 2012, 12, 17.) Tämä näkökulman sisältyy myös opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015 julkaisuun, jossa todetaan että kirjastojärjestelmiä ja digitaalisia palveluja tulee kehittää erityisesti asiakkaiden ehdoilla, ei järjestelmäkeskeisesti (OPM 2009, 15).

2.5 Kirjastojärjestelmien tilanne Suomessa

Petri Tonteri (2015, 1-16) käy artikkelissaan ”Mikä on kirjastojärjestelmien tilanne Suomessa tällä hetkellä?”, läpi suomalaisten kirjastojärjestelmien nykytilaa todeten

kirjastojärjestelmien levinneisyyden olevan Suomessa hyvä sillä lähes jokaisessa kirjastossa on kirjastojärjestelmä. Yleisten kirjastojen kirjastojärjestelmät olivat pitkään Suomessa kotimaista tuotantoa, mutta tilanne on nyt muuttunut ja muun muassa yri-
tysostojen myötä kehitystyö on osin siirtynyt ulkomaille (Tonteri 2015, 1-3). Suomessa käytössä olevia kirjastojärjestelmiä on listattu taulukkoon 1.

Taulukko 1. Suomessa käytössä olevia kirjastojärjestelmiä (Tonteri 2015, 1-3, 9; myös Kirjastot.fi).

Kirjastojärjestelmä	Toimittaja
Origo	Axiell Finland
PallasPro	Axiell Finland
Aleph	Ex Libris
Aurora	Axiell Finland
Arena	Axiell Finland
Koha	Avoimen lähdekoodin kirjastojärjestelmä, ei kaupallista toimijaa takana.
MicroMarc	Open Library Solutions
Sierra	Innovative Interfaces
PrettyLib	PrettyBit Software

Origo ja PallasPro ovat poistuvia kirjastojärjestelmiä, joita ei enää kehitetä eteenpäin. Koha puolestaan on mielenkiintoinen poikkeus kaupallisten palvelutarjoajien joukossa. Se on kansainvälisesti käytössä oleva avoimen lähdekoodin järjestelmä, jossa kirjasto itse vastaa ylläpidosta. Suomessa Koha on käytössä esimerkiksi Pohjois-Karjalan maakunnan alueella toimivissa Vaara-kirjastoissa, joissa sen ylläpito on koettu helpommaksi kuin etukäteen arvioitiin. (Tonteri 2015, 4.)

Yleisten kirjastojen luetteloinnin yhtenäistämistä ei kirjastojärjestelmien kehittyessä johdettu keskitetysti, mikä johti siihen, että kunnat kehittivät näitä toimintoja ja siten myös kirjastojärjestelmiä varsin itsenäisesti. Tämä on osasyynä nykyiseen kirjastojärjestelmien kirjoon. (Sinikara 2009, 98-100.) Tonteri (2015, 3) näkee kirjastojärjestelmien moninaisuuden positiivisena seikkana: valinnanvapaus lisääntyy, käyttäjäkokemusten kirjo kasvaa suhteessa kirjastojärjestelmien kirjoon, samoin kuin kokemukset kirjastojärjestelmän vaihtamisesta ja siihen liittyvistä vaatimusmäärittelyistä.

Sen lisäksi, että kirjastojärjestelmiä ja niiden toimittajia on useita, voivat myös eri palvelut tulla eri toimittajilta. Esimerkiksi verkkokirjasto voi olla eri toimittajan tuote kuin kirjastojärjestelmä. Lisäksi tietokannassa olevat rikasteet kuten kirjojen kansikuvat ja sisällön kuvaus voivat tulla eri aineistotoimittajalta puhumattakaan elektronisesta aineistosta, joka on useimmiten käytettävissä ainoastaan palveluntarjoajan palvelimelta siten, ettei kirjasto omista aineistoa pysyvästi. (Tonteri 2015, 3, 6.)

Saartin (2012) tavoin Tonteri (2015, 7) toteaa järjestelmien rajapinnat strategisen tärkeiksi tekijöiksi järjestelmäominaisuuksia pohdittaessa. Oli järjestelmä sitten suljettu tai edusti se avointa lähdekoodia, oleellista on, että monipuoliset ja dokumentoidut rajapinnat mahdollistavat integraation esimerkiksi valtakunnallisiin palveluihin tai kunnan omiin laskutusjärjestelmiin. Tulevaisuuden näkyminä Tonteri (2015, 10) tuo esiin kirjastopalvelualustat (library service platforms), jotka tarjoavat kattavat aineistojen hallintaominaisuudet niin fyysisen kuin sähköisenkin aineiston osalta. Yhden alustan järjestelmä helpottaisi raportointia ja toiminnan analysointia sekä asiakkaiden pääsyä aineistoihin (vrt. edellä kuvaus elektronisen aineiston sijainnista palveluntarjoajan palvelimella).

Saarti (2012, 21) puolestaan visioi kirjastojärjestelmien jatkokehityksen tapahtuvan kahden äärimallin mukaan. Ensimmäinen vaihtoehto ovat yhteiset, yhdistetyt kirjastojärjestelmät yhteisine tietokantoinen, jotka nähdäkseni muistuttavat Tonterin (mt.) kuvaamaa kirjastopalvelualustan käsitettä. Toinen vaihtoehto on päinvastainen trendi

hajautettuine järjestelmineen ja erillisine tietokantoinen, joissa kuitenkin on standardoidut liittymäpinnat muihin sovelluksiin. Saarti arvioi näiden kahden vaihtoehdon toteutuvan käytännössä rinta rinnan sillä kukin kirjasto tekee itsenäiset kirjastojärjestelmäratkaisunsa päättäen oman sovellusympäristönsä ja siihen liitettävät osat. (Saarti 2012, 21.)

3 KELLUVA KOKOELMA

3.1 Kelluvan kokoelman määritelmä

Kelluva kokoelma on Pohjois-Amerikassa ollut käytössä jo vuosikymmeniä, mutta sitä on tutkittu hyvin vähän eikä aiempaa kirjallisuutta aiheesta ole juurikaan julkaistu. Wendy K. Bartlett, joka työskentelee Ohiossa Cuyahogan maakunnan yleisessä kirjastossa kehittämispäällikkönä, on ainoa kellutusta laajemmin tutkinut ja siitä kirjan kirjoittanut kirjastoalan ammattilainen. Lisäksi aiheesta on julkaistu joitakin artikkeleita ja opinnäytetöitä. (Cessak-Obydzińska 2016, 120-121.)

Bartlett (2014, xiii) määrittelee kelluvan kokoelman seuraavasti:

”... kelluvalla kokoelmalla tarkoitetaan koko kirjastoverkon kattavaa kokoelmaa, jossa aineistolla ei ole kotikirjastoa. Yhdestä kirjastosta lainattu nide, joka palautetaan johonkin toiseen kirjastoverkon kirjastoon jää siihen kirjastoon, johon se palautettiin. Niteitä ei reititetä takaisin aineiston omistavaan tai alkuperäiseen kokoelmaan, kuten tehtäisiin, mikäli toimittaisiin perinteisesti ylläpidetyn kokoelman kanssa. Sen sijaan, niteet ”jäävät sinne minne päätyvät” ja ne hyllytetään osaksi vastaanottavan kirjaston kokoelmaa. ”Kelluva kokoelma” on käsite, josta on tullut standardi viitatessa tämän tapaiseen kokoelmaan...”

Kyse on siis kokoelmien hallintaan ja järjestämiseen keskeisesti liittyvästä käsitteestä. Cessak-Obydzińska (2016, 119-120) kuvaa kelluvan kokoelman käyttöönottoa vaihtoehtona perinteiselle kokoelman hoidolle. Kelluvan kokoelman idea eli aineiston liikkuminen vapaasti kirjastoverkon sisällä ilman kotiyksikköä merkitsee käytännössä sitä, että koko verkosta tulee aineistojen yhteinen omistava taho. Kirjastoverkon sisällä kirjastojen aiemmin omistamat yksittäiset kokoelmat muuttuvat siis yhdeksi yhtenäiseksi kokoelmaksi. (Cessak-Obydzińska 2016, 119-120; myös Cress 2004, 48)

3.2 Kellutuksen historiaa

Vaikkakin kelluva kokoelma on Suomessa suhteellisen uusi käsite, on kelluvia kokoelmia ollut maailmalla jo 1930-luvulta lähtien. Ensimmäinen kelluva kokoelma otettiin käyttöön Carnagiessa Kanadassa, jossa se toteutettiin Fraser Valleyn seudullisessa kirjastoverkossa. Pääsy kellutuksen käyttöönottoon oli hyvin pragmaattinen. Verkon kattama maantieteellinen alue oli laaja ja kulkuyhteydet olivat huonoja. Niinpä mikäli asiakas palautti kirjan johonkin toiseen kirjastoon kuin mistä hän oli sen lainannut, jäi kirja osaksi tuon kirjaston kokoelmaa. Näin säästettiin sekä logistiikkakuluja että työ-aikaa. (Bartlett 2014, xiii).

Myös Cress (2004) mainitsee Fraser Valleyn kirjaston yhtenä ensimmäisistä kellutusta hyödyntäneistä kirjastoista. Toinen jo varhain, yli 40 vuotta sitten kellutuksen käyttöönottanut kirjasto on Coloradossa sijaitseva Jeffersonin maakunnan yleinen kirjasto (Jefferson County Public Library) (Cress mt.). Cessak-Obydzińska (2016, 121) toteaa monien Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja Kanadassa toimivien kirjastojen kellutuksen kokoelmiaan jo pitkään. Bartlett (2014, 7-9) puolestaan listaa yhteensä 33 Yhdysvaltalaisista yleisiä kirjastoja, jotka kelluttavat koko kokoelmansa tai osan siitä. Kellutus on syystä tai toisesta tavallisempaa yleisissä kirjastoissa, sillä Bartlett (mt.) mainitsee ainoastaan kaksi Ohiossa Yhdysvalloissa sijaitsevaa kellutukseen siirtynyttä tieteellistä kirjastoa. Lisäksi Pensylvaniassa Pensylvanian Valtiollinen Yliopisto (Pensylvania State University) on siirtynyt kellutukseen vaiheittain vuoden 2010 jälkeen (Coopey, Eshbach & Notartomas 2016, 166-178.)

Bartlett (2014) kuvaa johdannossaan syitä kirjansa tekemiselle todeten muun muassa että kelluvista kokoelmista on kirjoitettu hyvin vähän, mistä syystä hän laati kirjan avuksi ja oppaaksi kelluvaan kokoelmaan siirtymistä harkitseville kirjastoille. Kirjallisuuskatsauksen ohella Bartlett (mt.) teki kyselyjä sekä puhelin- ja sähköpostihaastatteluja kirjastohenkilökunnalle kelluvan kokoelman käyttöönotosta eri puolilla USA:ta ja Kanadaa. Myös Cessak-Obydzińska (2016, 120) toteaa Bartlettin teoksen *"Floating Col-*

lections: A Collection development model for long-term success” olevan ainoa tällä hetkellä olemassa oleva kirjälähde kellutuksesta. Cessak-Obydzińskan (mt.) artikkelissa esitellään myös yksi päättötyö sekä joitakin artikkelilähteitä kellutukseen liittyen. Tämän työn aineistonkeruun (tarkemmin haastattelut ja harjoittelu) perusteella keväällä 2017 kellutuksesta oli Suomessa tekeillä useampikin päättötyö.

3.3 Valmistautuminen kellutukseen

Kelluvan kokoelman käyttöönotto näyttäisi olevan merkittävä paradigman muutos verrattuna perinteiseen kokoelmatyöhön, jossa jokaisella kirjastolla pääkirjastosta pienimpiinkin lähikirjastoihin on oma kokoelmansa. Se, että useasta erillisestä, useamman kirjaston muodostamasta yksittäisestä kokoelmasta muodostuu yksi kaikki kirjastot käsittävä laaja kokoelma, vaikuttaa kirjastojen toimintaan merkittävästi. Tässä luvussa tarkastellaan kirjallisuuden perusteella niitä seikkoja, joita kellutuksen käyttöönotossa tulee huomioida niin kirjastojärjestelmän, kokoelmatyön kuin henkilöstönkin kannalta.

3.3.1 Tekniset muutokset

Kuten edellä (ks. luvut 2.4 ja 2.5) on kuvattu, on kirjastojärjestelmä nykyisin keskeinen työkalu kirjastojen toiminnassa. Niinpä kirjastojärjestelmän ominaisuudet ovat tärkeässä roolissa myös kellutuksen käyttöönotossa. Cress (2004, 49) suosittelee, että kirjastoissa nimetään kirjastojärjestelmätuntemusta omaava henkilö hoitamaan järjestelmämuutoksia yhteistyössä järjestelmätoimittajan kanssa. Järjestelmän tulee muun muassa tunnistaa kellutuksen ulkopuolelle jäävä aineisto ja kääntää se lähteväksi takaisin kotikirjastoonsa. Lisäksi järjestelmässä tulee olla ominaisuus, jonka avulla kellutus voidaan määritellä aineistolaji- tai toimipistekohtaisesti. Kirjastojärjestelmätoimittajan tulee tarjota IT-tukea muutosten toteutukseen. (Cress 2004, 49; Cessak-Obydzińska 2016, 123.)

Cessak-Obydzińska (2016, 131) kuvailee esimerkinomaisesti Innovative Interfaces yhtiön Sierra kirjastojärjestelmän ominaisuuksia kellutukseen liittyen. Vuonna 2013 yhtiö julkaisi Sierraan liitettävissä olevan moduulin, joka auttaa kirjastonhoitajia kellutuksen hallinnoinnissa kirjastojen välillä. Moduulilla voi muodostaa kirjastokohtaisia kokoelmaprofiileja. Järjestelmästä on mahdollista saada raportteja vapaan hyllytilan määräästä genreittäin per kirjasto tai aineiston käyttöasteista genreittäin ja yksiköittäin. Se myös ennakoii uuden aineiston hankintatarpeita toimien siis aineistovalinnan apuna. (Cessak-Obydzińska 2016, 131.) Aineiston käyttöaste yksiköittäin on myös Rutherfordin (2016, 48) mukaan tärkeä kirjastojärjestelmän ominaisuus, jota kokoelmatyötä tekevien tulisi oppia hyödyntämään kuukausittain kellutuksen vaikutusten seuraamiseksi.

Kirjastojärjestelmän raportointiominaisuuksien lisäksi verkkokirjasto ja sen yhteensopivuus kellutuksen kanssa on huomionarvoinen asia. Asiakkaiden tulee pystyä verkkokirjastosta toteamaan aineiston sijainti ja halutessaan varaamaan aineistoa omaan lähikirjastoonsa. (Cessak-Obydzińska 2016, 123.) Kuten Tonteri (2015, 3) toteaa, ei verkkokirjasto välttämättä ole saman järjestelmätoimittajan tuote kuin kirjastojärjestelmä, mikä voi olla haaste kellutuksen käyttöönoton suunnittelussa.

Mikäli kirjastojärjestelmässä on valmius kellutuksen käyttöönottoon, on kelluvaan kokoelmaan siirtyminen tehtävissä pelkällä asetusmäärityksellä ”kelluu – ei kellu” – tyyppisesti (Bartlett 2014, 59). Ennen kellutusta on kuitenkin syytä tehdä valmistelevia toimenpiteitä esimerkiksi kokoelman suhteen, josta lisää seuraavassa.

3.3.2 Kokoelmatyö

Kokoelman käsitteen laajentuminen koskemaan oman kirjaston kokoelman ohella kirjastoverkkoon kuuluvia kaikkia kirjastoja tuo mukanaan muutoksia kokoelmatyöhön. Ensimmäinen seikka, joka kokoelmavastuuta kantavien tulee ratkaista, on mitkä osat kokoelmasta kelluvat. Bartlett (2014, 59-60) toteaa tämän ratkaisun olevan riippuvainen siitä, kuinka mittavia säästöjä kellutuksella halutaan aikaansaada. Lisäksi voi olla, että kellutuksesta on hyvä rajata pois alueellisesti tai historiallisesti merkittävä aineisto

tai pääkirjaston aineisto, mikäli sen kokoelmiin kuuluu esimerkiksi tutkimuksen kannalta merkittäviä materiaaleja (Bartlett 2014, 40-41, 60).

Bartlettin (2014, 25-26) mukaan kellutuksen myötä kirjastot viimeistään alkavat pohtia kokoelmatyöhön liittyvien käytäntöjen keskittämistä. Suurin osa kellutusta käyttävistä kirjastoista on omaksunut keskitetyn valinnan, jonka katsotaan olevan tehokkaampaa ja säästävän rahaa. Esimeriksi aineiston liikkuminen kirjastoverkon sisällä aikaansaa sen, että jokaisella kirjastolla ei tarvitse olla omaa kappaletta jonkin tietyn kirjailijan tuotannosta (Bartlett 2014, xiv).

Hankintojen ohella kellutuksessa keskiöön nousevat myös poistot ja niiden tekeminen, mielellään jo ennen kellutuksen aloitusta. Poistojen osalta on tärkeää, että poistoja tehdään kiertolukujen, ei hyllytilan perusteella. Kellutuksen alkaessa voi käydä niin, että asiakkaiden aktiivisuudesta johtuen esimerkiksi jotkin tietoaineistoluokat täyttyvät äärimmilleen. Tällöin poistot tulee suunnata niihin luokkiin, joiden kiertoluvut ovat vähäisiä jotta kiertävä aineisto mahtuu hyllyihin. Poistojen tekoon tarvitaan hyvät, kokoelmatyöstä vastaavien laatimat ohjeet, jotta ne tehdään kaikissa kirjastoverkon osissa samojen periaatteiden mukaan. Jotta kellutus toimisi hyvin, tulisi hyllyjen täyttöaste ennen kellutusta olla keskimäärin 75 %. (Bartlett 2014, 59, 68-69, 93-95.)

Rutherford (2016, 47) raportoi Nashvillen yleisen kirjaston (Nashville Public Library) epäonnistuneista poistoista kellutuksen yhteydessä. Kirjastojärjestelmästä (Collection HQ) saatujen tilastojen perusteella kirjastohenkilöstö oli Nashvillessä tehnyt harkitsemattomia poistoja yrittäessään mahduttaa sisään kellunutta aineistoa olemassa olevaan hyllytilaan. Poistoja tehtäessä ei oltu tutkittu muiden osastojen aineistotilannetta ja aineistoa oli poistettu vaikka toisissa kirjastoverkon osissa ei kyseistä, poistoon laitettua materiaalia ollut lainkaan. Kyse ei siis ollut siitä, että aineistoa olisi poistettu sen heikkojen kiertolukujen vuoksi vaan aineiston ylitarjonnasta kärsivän kirjaston hyllytilan puutteen vuoksi. (Rutherford 2016, 47.) Ilmeisesti poistoja ei Nashvillen tapauksessa oltu ohjeistettu riittävän hyvin.

Poistot eivät ole ainoa ratkaisu aineiston yli- tai alitarjonnan ongelmiin. Kellutuksen myötä aineistoa tulee tasapainottaa (rebalance) kirjastoverkon eri osien kesken. Tasapainotuksessa aineiston ylitarjonnasta kärsivä yksikkö lähettää aineistoa yksikköön, jossa vastaavaa aineistoa tarvitaan. (Bartlett 2014, 13, 74.) Kirjastojen tuleekin valmistautua hallinnoimaan kellutuksen mahdollisesti mukanaan tuomaa aineiston epätasapainoa ja luoda sitä varten toimiva järjestelmä jo ennen kellutuksen aloitusta (Cessak-Obydzińska 2016, 123-124, 126; Cress 2004, 49). Bartlettin (2014, 13) mukaan noin 20 %:lle kirjastoverkon jäsenistä muodostuu tasapainotuksesta ”uusi normaali” eli siitä tulee osa jokapäiväistä kokoelmatyötä.

Kellutukseen siirryttäessä kokoelmatyötä tulisi tehdä koko kirjastoverkkoa ajatellen, ei pelkästään oman kirjaston näkökulmasta kuten perinteisesti hoidettujen kokoelmien osalta on tehty. Tämä merkitsee myös sitä, että kirjastojen keskinäisiä käytäntöjä tulee yhtenäistää. Canty ym. (2012, 67) mainitsee tarroituksen, genreluokituksen sekä aineistojen sijaintimääritykset (home locations) tekijöiksi, jotka Edmontonin yleisessä kirjastossa pyrittiin yhtenäistämään ennen kellutusta.

3.3.3 Henkilöstön huomioiminen

Kellutuksen aloitus on merkittävä kokoelmatyönmuutos, jonka tarve ja perustelut tulee avata henkilöstölle hyvin. Kellutus voi aiheuttaa ahdistusta kokoelmatyötä tehneille henkilöstön jäsenille, jotka ovat ehkä koko työuransa työskennelleet jonkin erikoiskokoelman kehittämiseksi ja jotka nyt joutuvat luopumaan ”oman kokoelman” käsitteestä (Bartlett 2014, 3, 48-49; Canty 2012, 68; Cessak-Obydzińska 2016, 123-124; Cress 2004, 49).

Bartlett (2014, 47) nostaa henkilöstön informoinnin ja kahdensuuntaisen kommunikoinnin jopa tärkeimmäksi kellutuksen onnistumista määrittäväksi tekijäksi. Tähän argumenttiin hän näkee monta perustetta. Kellutus on yksi suurimmista päivittäiseen kirjastotyöhön vaikuttavista muutoksista kirjastokentällä (vrt. edellä kuvaus kokoelmatyön muutoksista), joten henkilökunnan motivointi ja sitouttaminen on kellutuksen

onnistumisen edellytys. Kommunikaatio henkilökunnan kanssa kannattaa myös siinä mielessä, että kenttätöitä tekevillä on paras käsitys niistä mahdollisista käytännön ongelmista joita kellutuksesta saattaa kirjastoverkon sisällä syntyä. Tiedonsaannin lisäksi kahdensuuntainen keskustelu auttaa hälventämään henkilökunnan pelkoja aiheesta. Huolta saatetaan kokea siitä, ettei kokoelmaa kellutuksen ja aineiston vaihtumisen myötä enää tunne kuten ennen tai siitä että huolella kerätty kokoelma hajoaa muualle. (Bartlett 2014, 47-52; huolet katso myös Canty 2012, 68.)

3.4 Kellutuksen vaikutukset

Cressin (2004, 48-50) mukaan kelluvan kokoelman käyttöönoton myötä kirjastot voivat säästää hankintabudjeteissaan, vastata nopeammin asiakkaiden tarpeisiin ja parantaa materiaalien saatavuutta. Kelluvan kokoelman käyttöönotolla katsotaan saavutettavan säästöjä niin logistiikassa kuin materiaalien hankinnassakin.

Bartlett (2014, 3, 5-6, 81) tukee edellä esitettyä ja listaa kellutuksesta saavutettavia hyötyjä seuraavasti:

- Kellutus aikaansaa kustannussäästöjä sekä aineiston kuljetukseen että kokoelmabudjettiin liittyen. Kuljetussäästöä syntyy kun aineistoa ei enää kuljeteta takaisin omistavaan yksikköön. Kokoelmabudjettia puolestaan voidaan pienentää nimenomaan sen vuoksi, että aineisto ei ole kuljetettavana yksiköstä toiseen, vaan se on palautuksen jälkeen vastaanottavassa kirjastossa heti asiakkaiden saatavilla. Toisin sanoen pienempi määrä aineistoa riittää kattamaan asiakkaiden tarpeet.
- Kellutus säästää henkilöstön työaikaa kun aineistoa ei enää tarvitse ohjata takaisin omaan kotipaikkaansa tai tarroittaa kunkin kirjaston oman tarroituskäytännön mukaan.
- Kellutus suojaa aineistoa kulumiselta kun jatkuva pakkaaminen kuljetusta varten jää pois. Myös henkilöstöön kohdistuva rasitus pienenee samasta syystä.
- Hankinnat perustuvat asiakkaiden käytökseen, eivät henkilökunnan mielipiteisiin. Asiakkaat saatetaan perinteisessä kokoelmatyössä nähdä yhtenä massana, joiden mieltymykset ja kulttuuriset normit muistuttavat kirjastohenkilökunnan omia näkemyksiä. Seuraamalla aineiston kertymistä ja varauskäytäntöjä kellu-

tuksessa kirjastohenkilökunta pystyy hahmottamaan myös vähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden tarpeet.

Lähtökohtaisesti kellutuksen tulisi siis sekä säästää työaika että kuljetuskuluja ja olla asiakasystävällinen tapa tehdä kokoelmatyötä. Kuljetuskulujen osalta Johal ja Qigley (2012, 13-14) raportoivat 22 % aineistokuljetusten laskusta Vancouverin 22 yleisessä kirjastossa kellutuksen käyttöönoton myötä. Cessak-Obydzińska (2016, 125-126) tuo kuitenkin esiin, että tasapainotuksen vaatimat toimenpiteet saattavat merkittävästi pienentää kellutuksesta saatavia työaika- ja kustannussäästöjä. Tasapainotus onkin Bartlettin (2014, 7) näkemyksen mukaan kellutuksen ainut haittapuoli. Weber (2014) teki päättötyönään kyselytutkimuksen kirjastohenkilökunnan asenteista kellutukseen liittyen (112 vastaajaa). Myös tässä kyselyssä tasapainotus nousi esiin kaikkein haastavimpana kellutusaspektina. Muita tutkimuksessa identifioituja ongelmia kellutukseen liittyen olivat poistot, oman kirjaston kokoelmatuntemuksen säilyttäminen, asiakkaiden opastaminen aineistokysymyksissä, materiaalien toimittaminen asiakkaille ajoissa (in a timely fashion) sekä asiakkaiden tarpeisiin vastaaminen kirjastossa läsnä olevan materiaalin puitteissa. (Weber 2014, 28-29.)

Bartlett (2014) ja Cress (2004) eivät tunnista edellä esitettyjä ongelmia vaan kokevat kellutuksen pelkästään esimerkiksi asiakaspalvelua parantavana käytäntönä. Tarkastelemalla asiakkaiden tekemiä palautuksia ja varauksia, saavat kirjastonhoitajat heidän mukaansa tietoa asiakkaiden tarpeista, joihin pystytään reagoimaan nopeasti. Kokoelmien vaihtuvuuden he puolestaan näkevät asiakkaan kannalta positiivisena asiana sillä se lisää aineiston selailumahdollisuuksia (serendipity) ja uuden aineiston löytämisen riemua. (Bartlett 2014, 5, 104; Cress 2004, 49-50.) Bartlett (2014, 20) on jopa sitä mieltä, että asiakastyytyväisyys on yksi merkittävimmistä syistä siirtyä kelluvan kokoelman käyttöön. Hän ei kuitenkaan tue näkemystään esimerkiksi tilastoilla tai raportoimalla asiakaskyselyiden tuloksia. Edmontonin yleinen kirjasto (Edmonton Public Library) otti kellutuksen käyttöönsä vaiheittain ja tarkasteli asiakaspalautetta sekä kellutuksen alkaessa että sen jälkeen. Heidän mukaansa kellutuksesta ei seurannut merkittävää asia-

kaspalautetta. (Canty ym. 2012, 67.) Rutherford (2016, 47) puolestaan toteaa, että kellutuksen seurauksia niin asiakastyytyvyyden kuin kokoelmanhoidonkin valossa on tutkittu hyvin vähän. Nashvillen yleisessä kirjastossa työskentelevä Rutherford (mt.) raportoi, ettei heidänkään kirjastossaan ole tehty varsinaista asiakaskyselyä kellutuksen käyttöönoton jälkeen ja että asiakaspalvelutilanteissa saatu satunnainen palaute kellutukseen liittyen on ollut lähes olematonta.

Edmontonin ja Nashvillen yleisiä kirjastoja kuvaavien esimerkkien sekä Weberin (2014) esittämien haasteiden valossa voitaneen sanoa, että Bartlettin (2014) ja Cressin (2004) näkemykset asiakastyytyvyyden paranemisesta eivät ole täysin perusteltavissa. Lisäksi Bartlettin (2014, 19) näkemys asiasta on myös ristiriitainen sillä vaikkakin hän puoltaa kellutuksen aloitusta eritoten asiakasnäkökulmaan vedoten, toteaa hän myös, että kellutus on asiakkaiden näkökulmasta yleensä suhteellisen huomaamaton tapahtuma (ks. myös Canty ym. 2012, 67; Cessak-Obydzińska 2016, 124). Osa kirjaston aktiiviasiakkaista voi reagoida myös negatiivisesti kellutukseen, mikäli heidän hyvin tunteestaan kokoelmasta puuttuu aineistoa sen kelluttua muihin yksiköihin. Asiakkaiden kannalta ongelmalliseksi saattaa muodostua myös varausten tekeminen sillä tietyt asiakasryhmät, kuten lapset, vanhukset, näkörajoitteiset tai vähemmistöihin kuuluvat henkilöt eivät välttämättä osaa tai halua varata aineistoa joka on kellunut toisaalle. (Cessak-Obydzińska 2016, 125; ks. varausten tekemiseen liittyvistä ongelmista myös Rutherford 2016; 47-48 ja Weber 2014, 34-35.)

Bartlett (2014, 3, 20-21) kuvaa kellutuksen nostavan kiertolukuja johtuen aineiston paremmasta saatavuudesta kotipistekuljetusten jäädessä pois sekä aineistojen uudistumisesta muualta saapuvan materiaalin ansioista. Keskimääräinen nousu on noin 10 %. Toisaalta hän toteaa, että kellutuksen vaikutusta kiertolukuihin on vaikea todentaa sillä kirjastot eivät elä erillään ympäröivästä yhteiskunnasta. Talouden heilahtelut, muuttuva lainsäädäntö tai verotuksen muutokset vaikuttavat kirjastojen toimintaympäristöön muokaten toimintaedellytyksiä ja kirjastonkäyttöä. Esimerkiksi lama-aikoina kirjastojen käyttö yleensä kasvaa, mikä nostaa kiertolukuja. Lisäksi hyvin hoidetut pois-

tot jo sinällään nostavat kiertolukua. (Bartlett 2014, 20-21, 88-90.) Geerin (2014, 422-423) kirjoittaman kirja-arvion mukaan Bartlettin (2014) teos ei onnistu vakuuttamaan lukijaa kellutuksen hyödyistä kiertoluvun paranemisen tai taloudellisten säästöjen osalta sillä näistä ei teoksessa tarjota riittävästi todisteita.

Kiertoluvun heilahtelun syytä vaikuttaisi siis olevan vaikea yhdistää vain yhteen, kirjastosta riippuvaiseen tekijään. Rutherford (2016, 47-48) kokee pelkän kiertoluvun tarkastelun olevan huono mittari kellutuksen onnistumiselle juuri siitä syystä, että kiertolukuun vaikuttaa niin moni seikka. Hänen näkemyksensä mukaan kiertolukujen tarkastelun sijaan olisi parempi tutkia sitä, kuinka kelluneet niteet lähtevät uusista sijaintikirjastoistaan eteenpäin. Rutherford (mt.) tutki kellutuksen vaikutuksia Nashvillen yleisen kirjaston kokoelmiin tarkastelemalla yksiköihin kelluneen aineiston uudelleen lainausta sekä kokoelmien kykyä vastata asiakkaiden kysyntään. Tulokset osoittivat, että fiktiivisen aineiston kierto kirjastoista, joihin niteet olivat kelluneet, oli seitsemän prosenttia heikompaa verrattuna aiempaan. Audiovisuaalisessa aineistossa (äänikirjat, DVD:t ja CD:t) lasku oli 43 % ja selkokirjojen (large-type font) osalta peräti 56 %. Kellutus voi virkistää kirjastojen kokoelmia, mutta kellutuksen onnistuminen riippuu asiakkaiden lainaustavoista (selailu vs. varaaminen), kirjastojen sijainnista (vilkasliikenteisten teiden ja hyvien työmatkayhteyksien varrella sijaitsevat kirjastot toimivat vastaanottavina kirjastoina) sekä kelluvasta aineistosta itsestään kuten formaatista tai aineiston populaarisuudesta keskimääräisen lainaajan näkökulmasta. (Rutherford 2016, 47-48.)

Edellä kuvattujen tulosten valossa Nashvillen yleisessä kirjastossa katsottiin parhaaksi lopettaa kellutus lokakuussa 2014. Vuonna 2015 kiertoluku nousi miljoonalla niteellä johtuen siitä, että Nashvillessä päätettiin kellutuksen sijaan kirjastojärjestelmäraportteja kattavasti hyödyntäen uudelleen sijoittaa huonosti kiertävää aineistoa sellaisiin kirjastoverkon osiin, joista aineiston ennakoitiin lähtevän paremmin kiertoan. (Rutherford 2016, 48.) Rutherford (2016, 48) kutsuu kellutusta "sattumanvaraiseksi" (haphazard) kokoelmatyön metodiksi kirjastojärjestelmää hyödyntävään metodiin verrattuna kun taas Weber (2014, 47) toteaa, että kellutuksesta saatavat hyödyt voivat jäädä kir-

jallisuudessa esitettyä heikommiksi. Kaiken kaikkiaan vaikuttaakin siltä, että kellutus on vielä toistaiseksi vähän tutkittu kokoelmatyön käytäntö ja sen toimivuudesta niin asiakkaiden kuin kirjastojen toimintaedellytystenkin kannalta tulee tehdä lisätutkimusta.

4 TUTKIMUSMENETELMÄ

4.1 Laadullisesta tutkimuksesta

Tämä tutkimus toteutettiin laadullisena eli kvalitatiivisena tutkimuksena. Alasuutari (2011, 38) määrittelee laadullisen analyysin seuraavasti:

”Siinä aineistoa tarkastellaan usein kokonaisuutena, sen ajatellaan valottavan jonkin singulaariseksi ymmärretyn sisäisesti loogisen kokonaisuuden rakennetta. ... Kvalitatiivinen analyysi vaatii tilastollisesta tutkimuksesta poikkeavaa absoluuttisuutta. Kaikki luotettavina pidetyt ja selvitetävään kuvioon tai mysteeriiin kuuluviksi katsotut seikat tulee kyetä selvittämään siten, että ne eivät ole ristiriidassa esitetyn tulkinnan kanssa.”

Tällä Alasuutari tarkoittaa nähdäkseni sitä, että tutkijan tulee kyetä tunnistamaan tutkimansa seikan erityispiirteet ja muodostamaan niistä looginen ja yhdenmukainen kokonaisuus. Kuvailevana ja selittävänä tutkimusmetodinä kvalitatiivinen analyysi soveltuu hyvin tämän tutkimuksen tavoitteisiin. Tässä tutkimuksessa pyritään kuvaamaan kelluvan kokoelman käyttöönoton hyödyt ja haitat suomalaisessa kirjastokontekstissa sekä kuvaamaan kellutuksen suunnittelun ja käyttöönoton kannalta merkittävät käytänteet.

Kelluva kokoelma on Suomessa suhteellisen uusi konsepti, eikä siitä kansainvälisestikään ole olemassa laajaa kirjallisesti dokumentoitua tietoa (Bartlett 2014, xv). Hirsjärvi ja Hurme (2000, 35) kuvaavat tilanteet, joissa tutkimuskenttä on jokseenkin vähän karotitettu tai tuntematon sellaisiksi, missä haastattelumetodista on etua. Haastattelu onkin yksi käytetyimmistä tiedonkeruutavoista ja joustavana menetelmänä se sopii moniin erilaisiin tutkimustarkoituksiin. Haastatteluasetelma ja siihen sisältyvä kielellinen vuorovaikutus haastateltavan kanssa antavat mahdollisuuden suunnata tiedonhankintaa haastattelun aikana. (Hirsjärvi ja Hurme 2000, 34-35.) Näistä syistä haastattelu valikoitui tämän tutkimuksen päätutkimusmetodiksi. Haastattelun lisäksi tässä

tutkimuksessa hyödynnettiin myös sähköpostikyselyä aineiston kattavuuden varmistamiseksi ja kirjastojärjestelmätietouden keräämiseksi. Lisäksi Lahden kaupunginkirjastolla tehty harjoittelu mahdollisti kokoelmatyön käytänteisiin tutustumisen ja havainnoinnin, mikä auttoi haastatteluaineiston analyysissä merkittävästi.

4.2 Työn tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Työ laadittiin Lahden kaupunginkirjaston toimeksiannosta. Lahden kaupunginkirjasto on Päijät-Hämeen maakuntakirjasto. Päijät-Hämeessä aloitettiin Päijät-Hämeen kuntien kirjastojen välinen seutuyhteistyö vuonna 2016. Aineistoa voi varata ja lainata maksutta koko Päijät-Hämeen alueella, jonka väestöpohja on yhteensä 201 685 henkilöä (Lahden kaupunginkirjasto/maakuntakirjasto 2016; Tilastokeskus 2017, 46). Kellutusta ollaan kuitenkin ottamassa käyttöön ainoastaan Lahden kaupungin alueella, jonka asukasluku vuoden 2016 lopussa oli 119 452 (Henriksson 2017). Taustatietoa Lahden kaupunginkirjaston toiminnasta on taulukossa 2.

Taulukko 2. Taustatietoja Lahden kaupunginkirjastosta.

Lahti	
Kirjastojen määrä	9
Kirjastoautoja	2
Fyysiset asiakaskäynnit vuonna 2016*	981 675
Kokonaislainaus vuonna 2016*	2 078 890
Kirjastojärjestelmä	Origo

* Suomen yleisten kirjastojen tilastot (käytetty 21.5.2017)

Lahdessa on suunnitteilla kolme kirjaston toiminnan kannalta keskeistä uudistusta: 1. kirjastojärjestelmän vaihto, 2. keskitettyyn valintaan siirtyminen sekä 3. kelluvan kokoelman käyttöönotto. Lahdessa on jo vuodesta 2013 lähtien tehty pienimuotoista AV-aineiston kellutusta. Tällä hetkellä kellutetaan konsolipelejä, aikuisten elokuvia, aikuisten äänikirjoja ja musiikkiosaston CD-levyjä (uutuuksia lukuun ottamatta). Origo-kirjastojärjestelmä ei tue kellutusta, joten kellumaan jätettävät aineistot tulee manuaalisesti ottaa pois ”kotimatalla”-tilasta. Lahden tavoitteena on ottaa kellutus laajasti käyttöön kirjastojärjestelmän uusinnan jälkeen vuoden 2018 aikana.

Tutkimuksessa keskityttiin kelluvan kokoelman käsitteeseen Lahden kaupunginkirjaston uudistamistavoitteiden mukaisesti. Tavoitteena oli saada tietoa kelluvan kokoelman suunnitteluun liittyvistä tekijöistä, kellutuksen vaatimista käytännön valmistelusta ja kellutuksen vaikutuksesta kokoelmaan, asiakkaisiin sekä henkilökuntaan. Lisäksi haluttiin selvittää millaisia vaatimuksia kellutus asettaa kirjastojärjestelmälle. Varsinaiset tutkimuskysymykset olivat:

1. Millainen muutos kelluvan kokoelman käyttöönotto on suhteessa
 - 2.1 kokoelmatyöhön?
 - 2.2 henkilöstöön?
 - 2.3 toimintakuluihin?
 - 2.4 kirjastojärjestelmään?
 - 2.5 asiakastyytyvyyteen?
2. Kuinka kelluvan kokoelman käyttöönotto tulisi suunnitella?
3. Mitkä ovat kellutuksen hyvät ja huonot puolet?

4.3 Tutkimuksen toteutus

Tutkimus oli moniosainen sisältäen sekä haastatteluaineiston keräämisen, sitä täydentävät sähköpostikyselyt että havainnointia. Tampereen, Vantaan, Espoon ja Oulun kirjastolaitokset otettiin tutkimuksen kohderyhmiksi Lahden kaupunginkirjaston toiveesta. Nämä kaupungit edustavat neljää viidestä kellutuksen käyttöönottaneista kirjastois-

ta Suomessa. Tutkimusaineiston keräämiseksi kunkin kaupungin kokoelmavastaaville lähetettiin haastattelupyynnö, jossa kuvattiin tutkimuksen tarkoitus, sen toteutustapa, toiveet tutkimukseen osallistuvista henkilöistä sekä ne temaattiset aihealueet, joita tutkimuksessa tarkastellaan. Kutakin tutkimukseen osallistunutta kirjastoa pyydettiin nimeämään kokoelmatyöstä vastaava taho sekä yksi lähikirjaston edustaja haastateltaviksi henkilöiksi, jotta saataisiin sekä pääkirjaston että lähikirjastojen näkemykset kellutuksesta selvitettyä. Tampereella, Vantaalla ja Espoossa tutkimus toteutettiin haastatteluina (kuusi haastattelua, joihin osallistui yhteensä kahdeksan henkilöä). Aikataulullisista syistä johtuen Oulun kaupunginkirjaston ja lähikirjaston edustajia ei voitu haastatella, mutta heidän mielipiteensä kellutuksen toteutukseen liittyvistä seikoista kartoitettiin sähköpostikyselyllä, jossa oli sama runko kuin haastatteluissa (liite 1).

Tavoitteena oli tehdä haastattelut erillisinä yksilöhaastatteluina. Johtuen työtehtävien vastuujaoista, osassa kirjastoista haastattelut toteutettiin kuitenkin sekä yksilö- että parihaastatteluina. Espoon tapauksessa haastateltavina henkilöinä toimivat kaksi kellutusvastaavaksi nimettyä henkilöä (erikoiskirjastonhoitaja sekä erikoiskirjastovirkailija), joista toinen oli tekemisissä lasten kaunokirjallisuuden ja toinen aikuisten kaunokirjallisuuden kanssa. Tämä työpari haastateltiin yhdessä. Kolmas Espoon haastatelluista tahoista toimi lähikirjastonsa kirjastovastaavana ja hänet haastateltiin erikseen. Tampereella kokoelmapäällikkö sekä kirjastojärjestelmäkokemusta omaava kirjastonhoitaja haastateltiin yhdessä ja lähikirjastoa edustanut osastonjohtaja erikseen. Vantaalla kellutuksesta vastaava johtava informaattikko sekä lähikirjastonsa kellutusvastaavana toiminut kirjastonhoitaja haastateltiin molemmat erikseen. Oulun edustajina toimineet palvelupäällikkö sekä lähikirjaston kirjastovirkailija vastasivat sähköpostitse kyselyyn helmikuun aikana. Myös haastattelut tehtiin helmikuussa 2017.

Kvalitatiivisen haastattelun kysymykset voivat olla vapaamuotoisia, eikä niitä aina ole laadittu ennen haastattelutilannetta. Yleensä haastattelijalla on kuitenkin muistilista aiheista, joita tulee käsitellä haastattelun aikana. (Alasuutari 2001, 149.) Tässä tutkimuksessa haastattelurungon (liite 1) laadinnassa hyödynnettiin Bartlettin (2014, 27-28)

laatimaa aiheuetteloa seikoista, joita hän suosittelee käytettävän keskustelun pohjana kun harkitaan kelluvan kokoelman käyttöönottoa. Nämä teemat ovat:

1. Kellutuksen toteutus: täydellinen vai osittainen kellutus
2. Kellutuksen vaikutus asiakkaisiin
3. Kellutuksen vaikutus kiertolukuihin
4. Kellutuksen vaikutus henkilökuntaan
5. Kellutuksen vaikutus kokoelmaan
6. Kellutuksen vaikutus sellaisiin kirjastokonsortion jäseniin, jotka eivät osallistu kellutukseen
7. Kellutuksen vaikutus toimintakuluihin
8. Kellutuksen riskit ja siihen mahdollisesti liittyvät piilokulut

Haastattelurungon laadinnassa hyödynnettiin myös Lahden kaupunginkirjaston kellutuksen käyttöönottoa kartoittaneiden opintoretkien antia, joissa allekirjoittanut oli havainnoijana mukana. Lisäksi haastattelurunkoa muokattiin Lahden kaupunginkirjaston sisältö- ja logistiikkatiimiltä (SiLo) saatujen kommenttien perusteella. Bartlettin (mt.) kuvaamien teemojen lisäksi haluttiin selvittää etenkin kellutuksen edellyttämiä suunnittelutoimenpiteitä ja kellutusprosessin läpivientiin liittyviä kysymyksiä.

Vilka (2005, 105) toteaa laadullisen tutkimusmenetelmän haastatteluiden laadinnan osalta, että haastatteluissa tulisi aina välttää kysymyksiä joihin haastateltava voi vastata ”kyllä” tai ”ei”. Esimerkkinä hän mainitsee -ko ja -kö -päätteiset kysymykset. Näiden sijaan tulisi kysyä kuvailuun kannustavia kysymyksiä. Haastattelurunkoa tarkennettiin joidenkin kysymysten osalta Espoon kaupunginkirjaston haastattelujen jälkeen jotta siitä saatiin mahdollisimman toimiva myös sähköpostivälitteisesti. Näin ollen haastattelurunko ei täysin noudattele Vilkan (mt.) suositusta.

Kellutuksen kirjastojärjestelmälle asettamia vaatimuksia kartoitettiin erillisellä sähköpostikyselyllä. Kysely laadittiin haastattelukierroksen jälkeen ja sen laadinnassa hyödynnettiin haastatteluissa esiin tullutta informaatiota. Kysely lähetettiin tutkimuksessa

mukana olleiden kirjastojen kirjastojärjestelmävastaaville, jotka vastasivat kyselyyn huhtikuun 2017 aikana. Kyselylomake on liitteenä 2.

Havainnointia sekä kellutuskäytänteistä että kokoelmatyöstä tein kahdella tapaa. Ensimmäkin osallistuin Lahden kaupunginkirjaston organisoimille opintoretkeille, jotka suuntautuivat Espooseen (Miettunen ym. 2016), Tampereelle (Helén 2016) ja Vantaalle (Rantala 2016). Opintoretkillä kaupunkien kokoelmatyöstä ja kellutuksen hoidosta vastaavat henkilöt kertoivat kellutuksen käyttöönottoon liittyvistä kokemuksistaan. Laadin opintoretkestä raportin ”Kelluvat kokoelmat, keskitetty aineistovalinta ja yhteinen kokoelmaprosessi”, jota hyödynsin tässä tutkimuksessa soveltuvien osien.

Toisena havainnointimetodina toimi Lahden kaupunginkirjastolle tehty harjoittelu, jonka suoritin 1.12.2016-31.5.2017 välisenä aikana (työaika 50 %). Harjoittelun aikana osallistuin pääkirjaston logistiikan, hankinnan ja luetteloinnin, lastenosaston, aikuisten tietopalvelun sekä media- ja musiikkiosaston töihin. Olin asiakaspalvelutehtävissä (tiedonhaku, tiskissä olo), tein aineiston käsittelyä (uutuusaineiston vastaanotto, kiertoon lähtevän ja sieltä palaavan aineiston pakkaaminen ja vastaanotto lähi- ja seutukirjastoihin), hyllytystä sekä kokoelmanhoitotöitä (poistot luokissa 40.71 matkaoppaat ja 78.991 taidemusiikin elämäkerrat ja muistelmat). Harjoitteluani voikin kuvata osallistuvaksi havainnoinniksi, joka Vilkan (2005, 120) mukaan on hyvä keino tutkia työelämän toimijoita ja toimintaan liittyviä asioita ja ilmiöitä. Pääsin hyvin konkreettisella tavalla tutustumaan kokoelmatyöhön ja kirjaston fyysisten aineistojen koko elinkaareen aina aineiston vastaanotosta ja lainauskuntoon käsittelystä poistoihin saakka. Lisäksi sain tuntumaa kirjaston asiakaskuntaan sekä heidän kirjastonkäyttötapoihinsa. Harjoittelu auttoi sekä tulosten tulkinnassa että aineiston luokittelussa mielekkäiksi kokonaisuuksiksi. Tein harjoittelujakson aikana päiväkirjatyypisiä muistiinpanoja, joista laadin harjoitteluraportin jakson päätteeksi. Työssä kuvatut, Lahden kaupunginkirjastoa koskevat osuudet ovat harjoittelujakson aikana saatua sekä havainnointiin että keskusteluihin perustuvaa tietoa.

4.4 Tutkimusaineiston käsittely

Haastattelumateriaalia kertyi yhteensä 8 tuntia 41 minuuttia. Haastattelut litteroitiin, missä yhteydessä aineistoa myös analysoitiin etsimällä aineistoista yhtäläisyyksiä. Yhtäläisyydet merkittiin ylös tekstinkäsittelyohjelman kommentointi-toiminnolla jatkokäsittelyä varten. Kommentointi-toimintoa hyödynnettiin myös muistiinpanojen laadintaan. Lisäksi aineistoon tehtiin alleviivauksia sellaisiin kohtiin, joissa haastateltava oli hyvin tiivistänyt jonkin ilmiön tai toiminnan.

Litteroinnin yhteydessä tekstistä poistettiin puhetyyliset ilmaukset kuten ”tota”, ”öö”, ”niin kun”, ”tavallaan”, ”et” (lyhenne sanasta ”että”). Murreilmaukset muutettiin kirjakielisiksi. Muutoksilla pyrittiin parantamaan luettavuutta ja tiivistämään tekstiä. Taulukossa 3 on kuvattu litteroinnissa käytetyt symbolit.

Taulukko 3. Litteroinnissa käytetyt symbolit.

Symboli	Merkitys
A1	Asiantuntija 1. Tutkimukseen osallistuneisiin henkilöihin viitataan asiantuntijoina (8 haastateltua sekä 2 sähköpostikyselyyn vastannutta tahoa).
H	Haastattelija
...	Tekstiä poistettu oleellisen tiivistämiseksi.
[]	Litteroinnin yhteydessä lisätty selvennys asiasta, johon asiantuntija viittasi.
” ”	Asiantuntijan tekemä siteeraus. Siteeratut henkilöt saattoivat olla asiakkaita tai henkilökunnan jäseniä.

Litteroitua aineistoa käytiin läpi aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Vilkan (2005, 139-140) mukaan aineistolähtöisessä sisällön analyysissä tutkijan tavoitteena on löytää tutkimusaineistosta jonkinlainen toiminnan logiikka tutkimusaineiston pelkistämisen keinoin. Tässä tutkimuksessa aineistosta etsittiin tutkimuskysymysten mukaisia teemoja kokoelmatyöhön, henkilökuntaan, toimintakuluihin, kirjastojärjestelmiin ja asiakkaisiin liittyen. Samoin etsittiin kellutuksen suunnittelukäytänteisiin viittaavia seikkoja ja kellutuksen hyväksi tai huonoiksi puoliksi luokiteltavissa olevia tekijöitä.

Kirjastojärjestelmiä koskeneeseen sähköpostikyselyyn vastasi yhteensä viisi henkilöä. Kyselyvastaukset käsiteltiin lähinnä sisältöä eritellen. Vastauksista katsottiin esimerkiksi, kuinka moni vastaaja oli maininnut tasapainotusominaisuuden tärkeäksi kirjastojärjestelmän ominaisuudeksi.

5 TULOKSET

Seuraavassa osiossa käydään läpi tässä tutkimuksessa tehdyt havainnot kelluvan kokoelman käyttöönotosta, sen suunnittelusta ja käytön myötä saaduista kokemuksista. Ensimmäisessä osiossa kuvataan tutkimuksen neljä kaupunginkirjastoa, niiden asiakas- ja lainamääriä sekä kellutuksen taustoja. Toisessa alaluvussa tarkastellaan sitä kuinka kelluvan kokoelman käyttöönotto tulisi suunnitella. Kolmannessa alaluvussa keskitytään kelluvan kokoelman aiheuttamiin muutoksiin suhteessa kokoelmatyöhön. Neljännessä ja viidennessä osiossa tarkastellaan vaikutuksia henkilöstöön ja toimintakuluihin, kuudennen osion käsitellessä kirjastojärjestelmää ja seitsemännen asiakastyytyväisyyttä. Viimeisessä tulososiossa kuvataan kelluvan kokoelman käytöstä kertyneitä positiivisia ja negatiivisia kokemuksia sekä sen käyttöönottoon mahdollisesti liittyviä riskejä.

5.1 Espoon, Vantaan, Tampereen ja Oulun kaupunginkirjastot – taustaa

Kaikki neljä tutkimukseen osallistunutta kirjastoa tekevät seutuyhteistyötä omalla alueellaan. Espoo ja Vantaa toimivat osana pääkaupunkiseudun Helmet-kirjastoverkkoa, Oulu on mukana OUTI-kirjastoissa ja Tampere puolestaan Pirkanmaan yhteisessä PIKI-kirjastossa. Kellutuksen kaikki tutkitut kirjastot ovat aloittaneet oman kaupunkinsa kirjastojen kesken. Helmikuusta 2017 lähtien Espoon ja Vantaan kirjastot ovat kelluttaneet aineistoa keskenään kuntarajat ylittäen. Tämän tutkimuksen tekohetkellä kuntarajat ylittävä kellutus oli ollut käytössä vasta pari viikkoa, joten sen vaikutuksia ei tässä yhteydessä voitu vielä tutkia. Taulukkoon 4. on listattu perustietoja Espoon, Tampereen, Oulun ja Vantaan kirjastoista.

Taulukko 4. Perustietoja tutkituista Espoon, Tampereen, Oulun ja Vantaan kirjastoista

	Espoo	Oulu	Tampere	Vantaa
Kirjastojen määrä	18	23	14	9
Kirjastoautoja	2	3	2	1
Fyysiset asiakaskäynnit vuonna 2016*	3 729 433	1 871 774	2 435 428	1 817 126
Kokonaislainaus vuonna 2016*	4 170 835	3 594 886	4 847 988	2 714 564
Kirjastojärjestelmä	Sierra	Koha	Aurora	Sierra
Kellutuksen suunnittelun aloitus	05/2015	01/2012	03/2015	11/2014
Kellutuksen aloitus	01/2016	11/2013 (osittainen kellutus) 01/2015 (kaikki kirjastot)	02/2016	09/2015

* Suomen yleisten kirjastojen tilastot (käytetty 17.5.2017)

Kuten taulukosta 4. nähdään, otettiin kellutus Oulussa käyttöön tutkituista kirjastoista ensimmäisenä. Kellutuksen käyttöönotto tapahtui Oulussa vaiheittain siten, että marraskuussa 2013 ensimmäiset lähikirjastot alkoivat kelluttaa aineistoa keskenään. Oulun kaikki kirjastot siirtyivät kellutukseen vuoden 2015 alusta. Vantaa pilotoi Helmet-alueella kellutuksen käyttöönottoa syksyllä 2015, minkä jälkeen Espoo aloitti kellutuksen vuoden 2016 alusta. Myös Tampereella kellutus aloitettiin vuoden 2016 alkupuoliskolla.

5.2 Kelluvan kokoelman käyttöönoton suunnittelu

Kaikissa tutkimukseen osallistuneissa kirjastoissa kellutuksen suunnittelu aloitettiin tutustumalla muiden kirjastojen kellutuskokemuksiin niin kotimaassa kuin ulkomailla. Suunnitteluun (ks. taulukko 4) käytettiin vähintään puoli vuotta, osassa kaupungeista yli vuosikin aikaa. Kysyttäessä kuinka kauan kellutuksen suunnitteluun tulisi varata aikaa (kysymys 3.3.) oli vastaus tyypillisesti noin puoli vuotta jotta kaikki kellutuksen edellyttämät muutokset esimerkiksi aineistojen kategorisointiin ja kirjastojen osastoihin liittyen ehditään suunnitella ja toteuttaa.

Suunnittelutoimenpiteistä vastasi useimmissa kirjastoissa kokoelmatyöstä vastuuta kantanut taho kuten kokoelmatyöryhmä. Osassa tutkituista kirjastoista muodostettiin kellutuksen suunnittelun ja toteutuksen tueksi myös erillisiä suunnittelutiimejä. Esimerkiksi Tampereella suunnittelu järjestettiin siten, että kokoelmatyöryhmää täydennettiin kirjastojärjestelmäosaajalla ja perustettiin erillinen tiimi, joka vastasi muun muassa tarroituksen (kirjastokohtaisten genre- ja mahdollisten erikoismerkintöjen) yhtenäistämistä. Vantaalla jokaiseen kirjastoon nimettiin kahdesta kolmeen kiinnostuksensa tehtävään ilmoittanutta kellutusvastaavaa, joiden tehtävä oli toimia sanansaattajina kellutusasioissa omiin kirjastoihinsa päin. Laajimmillaan suunnitteluun ja kellutuksen käytänteiden jalkauttamiseen osallistettiin Espoossa noin 40 henkilöä, joista muodostettiin kolme erillistä syndikaattia. Syndikaatteihin nimettiin vastuuhenkilöitä kaikilta Espoon kirjastojen suuralueilta. Malli tähän toimintatapaan oli Espoossa saatu Aucklandista, Uudesta-Seelannista, johon Espoosta oltiin käyty tutustumassa.

Kaiken kaikkiaan suunnitteluun tulisi osallistaa kokoelma- ja tietohallintavastuuta kantavien lisäksi myös aineiston valitsijoita (hankintavastaavia) sekä myöhemmässä vaiheessa logistiikkavastaavia sillä esimerkiksi Espoon kokemusten mukaan logistiikkaan tulee muutoksia, jotka on syytä suunnitella huolella. Suunnitteluun on hyvä osallistaa myös lähikirjastojen henkilökuntaa, jotka toimivat asiakasrajapinnassa ja siten tuntevat oman alueensa tarpeet. Tämä tulos noudattelee Bartlettin (2014, 49) näkemystä siitä,

että kenttätyötä tekevillä on paras käsitys niistä mahdollisista käytännön ongelmista joita kellutuksesta saattaa kirjastoverkoston sisällä syntyä.

Sekä Vantaalla että Espoossa kellutuksen suunnittelu käynnistettiin kirjastokierroksella, jossa käytiin läpi lähikirjastojen kokoelmaa ja tutustuttiin kirjastojen sen hetkisiin käytänteisiin kuten osastoihin, genrejaotteluihin ja aineistojen merkintätapoihin esimerkiksi tarroituskäytänteet. Samalla keskusteltiin kellutuksesta, sen merkityksestä ja henkilökunnan huolista kellutuksen suhteen. Espoossa tehtiin myös kuorman seuranta ennen kellutuksen aloitusta, jotta voitaisiin vertailla kuormien määriä ennen ja jälkeen kellutuksen. Lisäksi Espoo toteutti asiakaskyselyn ennen kellutusta. Tavoitteena oli saada tietää, millaisena kokoelma sillä hetkellä näyttää asiakkaiden silmissä. Teemoina asiakaskyselyssä olivat muun muassa kokoelman kunto, laajuus ja monipuolisuus.

5.3 Tiedotus- ja osallistamiskäytänteitä

Tiedottaminen ja henkilökunnan ajan tasalla pitäminen koettiin tärkeänä tehtävänä kaikissa neljässä tutkitussa kirjastossa. Tiedotusta tulisi tehdä mahdollisimman laajasti jo alkuvaiheesta lähtien, jotta hälvennetään asiaan liittyvää epätietoisuutta ja mahdollisia huolia.

A1: ”Toi kellutus saattaa aiheuttaa vähän pelkoja ja epäilyksiä ja muuta, että jotenkin siinä mielessä otettaisiin porukka mukaan. ... Että jotenkin vähän lämmiteltäisiin ja tuotaisiin sitä asiaa jotenkin tutuksi.”

Edellä suunnittelua koskevassa tulososiossa (luku 5.2) kuvatut tiimit ja tehdyt kirjastokierrokset palvelevat myös tiedotustarkoitusta. Muista käytetyistä tiedotus- ja osallistamiskeinoista mainittiin:

- Intranet: kellutusohjeet
- Sähköposti: tiedotteet
- Syndikaattiuutiset

- Seminaarit
- Infotilaisuudet
- Työpaikkakokoukset

Vantaalla järjestettiin kolme infotilaisuutta kellutuksesta. Tilaisuuksiin kutsuttiin koko henkilökunta. Ensimmäisessä oli runsaasti osallistujia, toisessa kohtuullisesti ja kolmannessa enää muutamia. Vantaalla vedettiin tästä se johtopäätös, että tilaisuudet olivat palvelleet tarkoitustaan ja henkilökunta oli saanut asiasta tietoa ja välittänyt sitä myös keskuudessaan eteenpäin.

Yhtenä näkökulmana tuotiin esiin myös se, että tiedotus- ja osallistamiskäytänteiden soveltaminen riippuu osittain myös organisaatiossa vallitsevasta johtamiskulttuurista. Etenkin se kuinka laajasti suunnitteluvaiheeseen tulee lähikirjastoja osallistaa, nähtiin osin riippuvan siitä, mitkä pää- ja lähikirjastojen väliset suhteet ovat olleet.

A2: ”Se riippuu historiasta, mikä on kaupungissa ollu, että kuinka kiinteässä yhteydessä nämä [pääkirjasto ja lähikirjastot] on ollut toisiinsa. Kuinka tavallaan etukäteen mietittyä se on se isojen tai pääkirjastojen ja sivukirjastojen tai pienempien rooli ja yhteys. ... Mut siihen täytyy olla selkeä suunnitelma.”

Osallistamiseen ja tiedotukseen kannattaa siis laatia suunnitelma, jossa huomioi organisaation johtamiskulttuurin ja aiemmat yhteydenpitotavat. Tätä tulosta tukee Bartlett (2014, 12, 47-48), joka toteaa kellutukseen valmistelun vievän keskustelelevassa työyhteisössä enemmän aikaa kuin keskusjohtoisesti vedetyssä työyhteisössä. Hän myös näkee tiedostussuunnitelman kellutuksen valmistelun ja henkilökunnan sitouttamisen kannalta tarpeelliseksi.

5.4 Kokoelmatyön muutokset kellovassa kokoelmassa

Tämän tutkimuksen yhtenä tavoitteena on ollut tutkia kelluvan kokoelman käyttöön-oton vaikutuksia kokoelmatyöhön. Tutkimusaineistoa kerätessä helmikuussa 2017 yksikään kirjasto ei ollut vielä laatinut tilastoja kellutuksen vaikutuksista kokoelmaan.

Seuraavaksi esiteltävät tulokset perustuvatkin lähinnä henkilöstön kokemusperäiseen tietoon lukuun ottamatta Tamperetta, jossa tehtiin kesän 2016 aikana kellutusten koelmavaikutuksia seurannut sarja tutkimuksia eli kellutusotantoja (otannoista tarkemmin katso luku 5.4.3).

5.4.1 Yhtenäistämistyö ennen kellutusta

Kuten suunnittelua koskevassa osiossa (luku 5.2) jo kuvattiin, tulee ennen kellutusta käydä läpi kirjastojen käytäntöjä aineiston merkitsemisen sekä sijoittelun suhteen jotta aineiston liikkuminen kirjastoverkon sisällä olisi kellutuksen alkaessa sujuvaa. Yhtenäistämistoimintoihin liittyen esille nousivat seuraavat seikat:

- tarroitus
- elokuvien ja kirjallisuuden genreluokitteluiden yhtenäistäminen
- muistelmien sijoittelu hyllyihin: erikseen vai omissa luokissaan
- kirjastojärjestelmässä näkyvät osastot
- fyysiset osastot
- aineiston sijainti (esimerkiksi kaikki Mangat jollakin tietyllä osastolla)
- ikärajat lasten- ja nuortenaineistossa (mikä materiaali lastenosastolla, mikä nuortenosastolla)

Kokoelmatyön käytänteiden yhtenäistäminen vaatii merkittävää työajallista resurssointia.

A2: ”Ja sitten itse asiassa se yhtenäistäminen todella, niitten merkkien ja kokoelmien. Se on kanssa aika iso työ.”

A5: ”En ollut osannut miettiä etukäteen, että kuinka iso asia tässä sitten on käytäntöjen yhtenäistäminen. Elikkä kun jokainen kirjasto oli tarroittanut omalla tavallaan. Siellä oli sarjoja numeroitu ja jossain oli elämäkerrat luetteloitu. ... Ja kaikki tämmöinenhän tuhoutuu sitten kun kokoelmat kelluu. Sen tarroituksen täytyy olla samanlainen, käytäntöjen täytyy olla samanlaiset joka paikassa.”

Myös Bartlett (2014, 25) mainitsee tarroituksen yhtenä esimerkkinä yhtenäistämiskäytännöistä, todeten, että mikäli kukin kirjasto jatkaa omien tarroituskäytäntöjen soveltamista, voi hyllytys olla todella haastavaa kellutuksen alettua.

Vaikkakin kellutuksen tavoite on palvella asiakkaita mahdollisimman hyvin, joudutaan kellutuksen sujuvuuden varmistamiseksi joitakin ratkaisuja tekemään myös muilla kuin asiakaspalveluperusteilla. Esimerkiksi Tampereella pääkirjastossa kaikki muistelmat olivat ennen kellutusta yhdessä, huolimatta luokasta. Tämä käytäntö poistettiin ja muistelmat palautettiin omiin luokkiinsa.

A4: "Onhan siinä tietenkin tullut vähän valituksia sillä lailla, että sehän on asiakasystävällinen se, että ne [muistelmat] löytyvät kaikki samasta kohdasta."

Toisaalta esimerkiksi erityisiä hyllypaikkoja voi olla, vaikka aineisto kelluu.

A4: "Kirjastoissahan on lastenosastoilla tiettyjen hahmojen mukaan omia ryhmiä. On Mikko Mallikkaat ja milloin mitään. Ei se sitä niin kun estä."

Espoossa lasten ja nuorten osastot sekä aineiston luokittelu erosivat merkittävästi eri kirjastojen välillä. Ikärajat lasten ja nuorten aineiston välillä olivat erilaisia, samoin osastokäytännöt sillä osassa kirjastoista ei ollut erillisiä lasten ja nuorten osastoja lainkaan. Osassa puolestaan oli suuretkin, ainoastaan nuorten aineistolle tarkoitettuja osastoja. Tähän vaikuttivat myös kirjastojen tilajärjestelyt: jossakin kirjastossa esimerkiksi kaikki sarjakuvat olivat nuorten kokoelmassa koska siellä niille oli hyvin tilaa.

Vaikka yhtenäistämistä on paljon tehtäväksi, voidaan kellutus aloittaa vaikka kaikki käytänteet eivät kaikkien kirjastojen kesken olisikaan täysin valmiita.

A2: "... aluksi se tuntuu, että pitää kaikki yhtenäistää, mutta sitten vaan huomattiin, että ei se ole välttämätöntä. ... Voidaan aloittaa kellutus sellaisessa vaiheessa kun se on riittävällä tasolla. Sen ei tarvitse olla täydellistä."

5.4.2 Aineiston kellutus

Kaikissa tutkituissa kirjastoissa aineiston kellutuksen lähtökohdaksi oli asetettu, että kaikki aineisto kelluu. Kaikkea aineisto ei kuitenkaan ole mahdollista tai järkevää kelluttaa. Tällaisina poikkeuksina mainittiin:

- Lehdet
- Pikalainoiksi merkityt uutuudet
- Kotiseutukokoelmat
- Varastoaineistot
- LP-levyt
- Kasetit
- Videot
- Liikuntavälineet
- Esineet
- Kartat
- Nuotit, partituurit
- Konsolipelit
- Celia-aineisto
- Tiettyjen osastojen aineisto (esimerkiksi lehtilukusali, käsikirjasto)

Syinä aineiston kellumattomuuteen mainittiin kuljetusvaikeudet (esineet), pieni ja rajattu asiakaskunta (Celia-aineisto), asiakkaiden tottumukset (nuotit ja partituurit olleet aina pääkirjastolla), pieni kokoelma (konsolipelit) sekä esimerkiksi lehtien osalta se, ettei yksittäisten lehtien säilyttäminen ja hyllyttäminen ole järkevää tilojen tai asiakkaidenkaan kannalta. Pikalainojen kellumattomuudella puolestaan haluttiin varmistaa se, että myös lähikirjastoissa olisi uutuuksineitoa saatavilla. Bartlett (2014, 18-19) raportoi joidenkin kirjastojen jättäneen pääkirjaston kokoelman kelluttamatta kokonaan ja osa hänen havainnoimistaan kirjastoista kellutti ainoastaan suosittuja aineistoja kuten elokuvia tai parhaiten kiertävää kaunokirjallisuutta.

Jokainen tutkituista kirjastoista on mukana myös seutuyhteistyössä. Kelluvan kokoelman käyttöönotto ei haastateltujen kokemuksen mukaan vaikuta sellaisiin kirjastokonsortion jäseniin, jotka jäävät kellutuksen ulkopuolelle.

A2: ”Minä arvioisin ja ajattelisin näin, että ei se ole heiltä [muilta kirjastokonsortion jäseniltä] mitenkään pois. Ihan samat kirjat heillä on tilattavissa, lainattavissa, palautettavissa. Ei se häiritse mitenkään niitä muita, että se [kellutus] siellä pyörii. Ei, ei millään lailla.”

5.4.3 Aineiston liikkuminen kellutuksessa

Kysyttäessä millä tavoin kellutus on muovannut kokoelmaa, oli kaikkien tutkittujen kirjastojen näkemys selkeä: kellutuksen myötä aineistoa on siirtynyt isoista kirjastoista (pääkirjastot ja suuret aluekirjastot) pienempiin kirjastoihin. Bartlett (2014, 74) toteaa pääkirjastojen kokoelmien olevan yleensä ylimitoitettuja suhteessa niiden käyttäjäkuntaan, jolloin ne toimivat aineiston luovuttajina pienempiin kirjastoihin päin.

Tampere oli ainoa kaupunki, joka oli tehnyt aineiston liikkeistä tutkimusta kellutusotannoilla. Otannat suoritettiin kellutuksen oltua käytössä puoli vuotta. Ensimmäiset tehtiin toukokuussa kahden viikon välein. Loppukesästä otannat suoritettiin kuu-kauden välein. Yhteensä otantoja tehtiin viisi. Henkilökunnalla oli käytössään lomake, jonka avulla silmämääräisesti arvioitiin aineiston kertymistä kuhunkin kirjastoon. Kellutusotannan tulokset kertoivat sekä siitä, mitkä aineistot kiersivät että siitä mihin aineistot kertyivät.

A6: ”Ja sieltä kyllä tuli semmoisia ihan selviä, mitä oltiin ajateltukin, että isoista kirjastoista pieniin yksiköihin. Meidän suurin aluekirjasto Hervanta, sieltä aineisto lähti poispäin ja meni sitten niihin pikku yksiköihin. Ihan semmoisia selviä tuloksia, että mitkä luokat olivat liikkuneet ja mitkä liikkui vähemmän. Ja meillä oli yksi uusi yksikkö, jolla ei ollut kovin syvyyttä siinä tietokirjakokoelmassa niin sinne meni paljon niitä tietokirjoja sitten. Ja tällomaisia luonnollisia seuraamuksia myös, että jos kaksi yksikköä on kovin lähellä toisiaan, niin niihin palautuu ristiin toistensa aineistoa.”

Tämän tutkimuksen perusteella tietyt aineistot kasaantuu kellutuksen myötä eri yksiköihin useista eri syistä. Kirjaston maantieteellinen sijainti on yksi aineiston kasaantumiseen vaikuttava tekijä. Kauppakeskukset, tietyt lähetyillä olevat oppilaitokset, hyvät parkkipaikka-alueet, kirjastojen sijainti vierekkäin ja lähistön asuinaluekeskitty-

mät vaikuttavat asiakasvirtoihin ja palautusten määriin. Saman havainnon on tehnyt myös Bartlett (2014, 38-39) todeten, että etenkin kirjastot, jotka sijaitsevat vilkkaiden teiden varrella tai alueella, jossa työskentelee paljon ihmisiä, ovat kirjastoja, jotka vastaanottavat valtavat määrät aineistoa (ks. myös Rutherford 2016, 48).

Myös kirjastojen aiempi aineistohankinta sekä kokoelman laajuus vaikuttavat aineiston kertymiseen kuten edellisessä sitaatissa esiintynyt toteamus tietokirjallisuuden puutteista osoittaa. Toisaalta suosittua aineistoa, kuten aikuisten kauno- ja jännityskirjallisuutta on kellutuksen myötä paljon kaikissa yksiköissä.

A3: "Kun on kuitenkin jo vuosi pyöritelty niin nyt alkaa näkymään, että ne alkavat pakkautumaan. ... tietyt kirjat niin kuin kaunokirjallisuus, suomenkielinen kaunokirjallisuus, niin kai joka kirjasto on niitä täynnä koska niitä aikaisemmin just otettiin ihan hirveästi, joka kirjastoon kymmenen."

Myös asiakkaiden harrastuneisuus, kuten musiikin kuuntelu, saattaa pienen kirjaston osalta vaikuttaa kokoelmaan merkittävästi.

A8: "Jos joku asiakas on tosi kiinnostunut jostain yhdestä aiheesta niin meillä saattaa olla ihan valtava kokoelma just sitä spesifiä, joka ei välttämättä meillä muuten liikkuisi. Tämä on siis meillä musiikissa ongelma."

Lisäksi kirjastoverkon sisällä olevien kirjastojen remontit luonnollisesti aiheuttavat kasaantumia muihin kirjastoihin.

A4: "Metson remontti on semmoinen, että ihmiset eivät ehkä käytä Metsoa, käyttävät mieluummin Sampolaa. ... Sampolan kirjasto on tulviva, että meinasivat hukkoa kirjoihin. Kaikenlaiseen aineistoon."

Kellutus ja aineistojen kasautuminen tiettyihin kirjastoihin on kahdessa kirjastossa osoittanut, että aineiston valinnassa ja sijoittelussa on aiemmin saatettu tehdä vääriä ratkaisuja.

A9: "Kellutus on tuonut esiin vääristymiä aineistovalinnassa ja keskitetyllä valinnalla on tehty merkittävä korjausliike lasten aineiston suuntaan."

A2: "... kielten kohdalla... ollaan huomattu tavallaan tämän kellutuksen myötä, että itse asiassa, meillä on vähän väärissä kirjastoissa ne isoimmat kokoelmat."

A3: "Esimerkiksi Entressessä on lainaus, ruotsinkielisten lainaus nousut etenkin Tapiolaan verrattuna, mikä on kuviteltu aina, että Tapiola on tällainen vanha kulttuurialue, että totta kai siellä on ruotsinkieliset, mutta se onkin tämä Entresse ja siinä meillä on hirveen pienet tilat ollut ruotsinkieliselle."

Tämä tulos noudattelee Bartlettin (2014, 23, 82-85) näkemystä siitä, että noin vuoden sisällä kellutuksen aloituksesta nähdään, millaisia virheitä aineistovalinnassa on tehty. Yksi kellutuksen eduista Bartletin (mt.) mukaan onkin se, että valintaa tekevät kirjastonhoitajat voivat kellutustilastoja seuraamalla päätellä, mitä aineistoa tai aineistoformaatteja tarvitaan ja mihin hankittu aineisto kannattaa sijoittaa eli missä sille on eniten käyttäjiä.

Tampereen kokemusten mukaan kellutuksessa toiseen kirjastoon siirtynyt aineisto on sitä aineistoa, joka kiertää hyvin eikä kirjaston koolla ole siihen vaikutusta.

A5: "Tein tällaisen otannan, hain tuolta meidän järjestelmästä, että mitenkä muitten kirjastojen aineisto on lähtenyt lainaan. ... Tämä muitten aineistojen lainaaminen on lisääntynyt keskimäärin ehkä kymmenisen prosenttia toukokuusta lokakuuhun. ... näki selvästi sen, että se aineisto, mikä sinne johonkin kirjastoon oli kertynyt, niin se myöskin lähti sieltä pois. Se kiersi, ihan niin kun oli ajateltukin. Tässä ei ole edes kauhean isoja eroja sen mukaan, että onko iso tai pieni kirjasto. Siihen se ei vaikuta."

Keskimäärin siis kirjastoihin kellunut aineisto lähtee hyvin uudelleen kierto. Yhdessä kirjastossa jopa 58 % kirjastosta lainatusta aineistoista oli muista kirjastoista sinne kellunutta aineistoa. Tämä tulos poikkeaa Rutherfordin (2016, 47-48) raportoimasta, jossa esimerkiksi fiktiivisen, kelluneen aineiston kierto uudesta sijaintikirjastostaan eteenpäin putosi keskimäärin seitsemällä prosentilla. Tähän oli Rutherfordin (mt.) mukaan

useampia syitä, kuten aineiston sattumanvarainen päätyminen esimerkiksi sopivien liikenneyhteyksien vuoksi tiettyyn kirjastoon sekä varausten teon ongelmallisuus tiettyille asiakasryhmille (tietoteknisesti taitamattomat). Kelluneen aineiston kiertolukujen valossa Tampereella ei ilmeisesti olla kärsitty vastaavankaltaisista ongelmista.

Kaikissa tutkituissa kirjastoissa lasten aineisto, etenkin kuvakirjat, ovat osoittautuneet aineistoksi, josta on ajoittain ollut pulaa. Erityisesti kirjastoauton osallistuessa kellutukseen lasten aineiston tarve nousee esiin.

A8: ”Kirjastoautoon pitää aina lähettää säännöllisin väliajoin. Lastenaineisto on semmoinen, että niillä on ainainen pula kuulemma.”

Kirjastoauton osallistuminen kellutukseen onkin yksi tutkittuja kirjastoja erottava tekijä. Tampereella kirjastoautot (2 kpl), samoin kuin kotipalveluosastot kelluvat keskenään. Tampereella on siis ikään kuin kolme erillistä kelluvaa kokoelmaa. Autojen yhteiskellutukseen osallistumisen esteenä nähtiin asiakaskunnan painottuminen lapsiin. Tampereella haluttiin varmistaa, että autossa riittää lapsille aineistoa selailtavaksi.

Espoossa on puolestaan päädytty ratkaisuun, jossa kirjastoauton lasten aineisto ei kellu sillä sen tasapainotuksessa koettiin olevan kova työ. Sen sijaan kirjastoauton muu aineisto kelluu.

A2: ”... sen aikuisten aineiston kannalta on hyödyllistä, että se vaihtuu. Siinä se hyöty saadaan irti.”

Vantaalla sen sijaan myös kirjastoauto osallistuu kellutukseen täysipainoisesti.

A7: ”Enemmän minä mietin sitä autoa. Jos ei sitä olisi kelluttanut. ... Jos kirjasto ei kellu, se yksi kirjasto siinä järjestelmässä. Silloinhan sen pitää olla aika itseriittoinen. ... Se aiheuttaa hankkijalle vähän vaikeuksia kun se ei enää riitä, että otetaan X määrä, joka voi hajautua miten tahansa. ... sen [kirjastoauton] pitää saada sitten uutta systemaattisemmin kuin ne muut.”

Vantaalla on käytössä keskitetty valinta, mikä tarkoittaa sitä, että aineistovalinnat tehdään hajautetun, yksittäisissä kirjastoissa tapahtuvan valinnan sijaan keskitetysti kaikkia kirjastoverkon kirjastoja varten. Vantaalla siis koettiin, että kirjastoauton jääminen kellutuksen ulkopuolelle on hankalaa keskitetyn valinnan ja resurssien tasapuolisen kohdentamisen kannalta. Kirjastoauton osallistuminen kellutukseen on Vantaalla lastenaineiston tasapainottamistarpeesta huolimatta nähty hyvänä asiana, sillä auton lainausaste on noussut. Tosin myös aineiston hankintaan kohdentuvat määrärahat ovat nousseet, mikä sekin vaikuttaa aineiston kiertoon positiivisesti.

A7: ”Sinne [kirjastoautoon] on piikki auki koko ajan hyvälle lastenkirjallisuudelle. Sen olen tiedottanut, että jos teillä on liikaa, niin laittakaa autoon tai lastenosastolle. Meillä aineistoraha nousi niin paljon, että me pystyttiin hankkimaan sille täsmälisää. ... Niitten lainaus on noussut.”

Keskitetyn valinnan ja kellutuksen välisestä suhteesta raportoidaan lisää luvussa 5.3.7 ”Aineiston valinta”.

5.4.4 Poistot

Kysyttäessä muuttuivatko työkäytännöt kellutuksen myötä, lähes kaikki kirjastot nostivat aineiston poiston yhdeksi merkittäväksi kokoelmatyön keskiöön nousevaksi tekijäksi.

A2: ”... kyllä meillä oli isot poisto-operaatiot. Kirjastoja oli saatu hoitaa vähän sen oman maun mukaan. Oli tarve pitää sellainen mahdollisimman monipuolinen, syvä kokoelma vähän joka puolella. Tässä tilanteessa, kun kelluntahan vähentää sitä laatikossaoloaika eli sitä matkustusaikaa, niin niitä kirjoja on koko aika enemmän paikalla saatavilla väistämättä. Ja senkin takia niitä poistoja täytyy tehdä. ...niitä piti aika tavalla sitten, varmaan vuoden verran, siivota niitä kokoelmia.”

Kaikissa tutkituissa kirjastoissa henkilökuntaa kannustettiin tekemään yhteisvastuullisia poistoja siten, että opittaisiin tekemään poistoja myös aineistosta, joka alun perin on ollut muiden kirjastojen omaisuutta.

A5: "...sitä piti oppia ajattelemaan sitä kokoelmaa kokonaisuutena ja uskaltaa poistaa myöskin niin sanottua muitten osastojen aineistoa. Tämähän oli semmoinen, että voinko minä nyt poistaa tätä kun tämä ei ole meidän?"

Poistoista tehtiin esimerkiksi Tampereella erillinen ohje kellutuksen alettua. Kaikille kirjastoille annettiin ohje poistaa 10 % omasta kokoelmastaan vuoden 2016 loppuun mennessä. Bartlett (2014, 25-26) tuo esiin Tampereen esimerkin kaltaiset keskitetyt poistot, joissa on luotu ohjeet poistojen laadinnalle. Bartletin (mt.) mukaan poistojen ohjeistaminen keskitetysti takaa sen, että yhteistä kokoelmaa hoidetaan tasalaatuisesti ilman merkittäviä tasoeroja kirjastoverkon eri kirjastoissa tehtyjen poistojen välillä. Tampereella ei oltu vielä tutkimuksen tekohetkellä helmikuussa 2017 ehditty laatimaan analyysiä poistotalkoiden tuloksista ja siitä oliko 10 % poistotavoite saavutettu. Yksi esimerkki siitä, kuinka helpottaa poistojen tekemistä koko kokoelma huomioiden on Espoossa käytössä oleva yhteispoistokortti, jolla kuka tahansa, joka huomaa kokoelmassa vanhentunutta aineistoa voi varata aineiston itselleen. Kun aineisto saapuu, voi hän sitten tehdä poistot kerralla.

5.4.5 Tasapainotus

Aineiston kertyminen johonkin tiettyyn yksikköön saattaa lopulta olla aineiston mahdollittamisen kannalta ylivoimainen tehtävä ja johtaa jopa aineiston löytymisen vaarantumiseen. Esimerkiksi Tampereella aineistolle, josta oli ylitarjontaa, oli yhdessä kirjastoista tehty välivarasto, mistä kaikki henkilökunnan jäsenet eivät olleet tietoisia (Helén 2016).

Espoossa kirjastoa, johon aineistoa kertyy paljon, kutsutaan kuvaavasti tulvivaksi kirjastoksi. Kirjastoa, jossa aineistosta on pulaa, kutsutaan puolestaan kuivuvaksi kirjastoksi. Bartlett (2014, 22) käyttää termejä "heavily hit" ja "have-not" kuvaamaan vastaavia aineiston yli- ja alitarjonnan tilanteita. Kellutuksessa poistojen ohella kokoelmatyön keskeiseksi tekijäksi nousee aineiston tasapainotus. Tasapainottamalla aineiston ylitar-

jonnasta kärsivä yksikkö pyrkii tekemään tilaa uudelle aineistolle lähettämällä aineistoa kirjastoon, josta sitä puuttuu.

Verrattuna perinteiseen kokoelmatyöhön, jossa kukin kirjasto hoitaa omaa kokoelmaansa, on tasapainottaminen kellutuksen mukanaan tuoma täysin uusi kokoelmatyön muoto, kuten Bartlettinkin (2014, 13) havainto tasapainotuksesta kokoelmatyön ”uutena normaalina” osoittaa.

A9: ”Uutena työnä on kokoelman ”tasapainottaminen” lähettämällä omasta kirjastosta pois aineistoja, jotka eivät lainaudu tai tunnu mahtuvan hyllytilaan.”

Yksikään tutkituista kirjastojärjestelmistä ei haastateltujen mukaan pidä sisällään toimintoa, joka automaattisesti hoitaisi aineiston tasauksen (ks. kirjastojärjestelmistä tarkemmin luku 5.7). Kirjastojärjestelmän sijaan kirjastot hyödynsivät sekä intranettiä että sähköpostilistoja tasapainotuksen hoidossa. Espoossa on käytössä tasapainotusloki, joka löytyy intranetistä. Järjestelmässä on ”Tarjotaan” ja ”Tarvitaan” osat, joihin kirjastohenkilöstö kirjaa, mikäli esimerkiksi jostakin aineistosta on ylitarjontaa tai puuttavaa. Tätä kutsutaan manuaaliseksi tasapainotukseksi.

Vantaalla intranet -sivuja ei voida päivittää kirjaston itsensä toimesta, joten kellutusvastaavat lähettävät toisilleen sähköpostia sekä aineiston ylitarjontaan että puutteisiin liittyen.

A7: ”Se tasapainotus tapahtuu pitkälti tämän kellutusvastaavien listan kautta, mikä toimii aika kivasti. Ehkä kirjastot on myös oppineet, ettei hirveästi kannata jotain jännitystä tarjota, kaikilla on sitä. Että poisto on ensisijainen. Mutta sitten näitä vieraskielisiä melkein säännöllisesti joku tarjoaa.”

Kuten aineiston liikkeitä kuvaavassa osiossa (luku 5.4.3) jo todettiin, etenkin kaunokirjallisuusaineistoa kertyy kirjastoihin, joten ennen toiseen kirjastoon lähettämistä tulisi kaunokirjallisuuden kohdalla ensisijaisesti miettiä voiko aineistoa poistaa.

Tasapainotuksella saatetaan kellutuksen alussa yrittää ylläpitää ennen kellutusta valinnutta kokoelmaa.

A9: "Mielestäni kellutus on helppoa kun pyrkii mahdollisimman helppoihin käytäntöihin ja kirjastoissa myös yritettäisiin mukautua kellutuksen vaikutuksiin eikä "tasapainottamalla" pitää yllä tilannetta ennen kellutusta."

Tampereella ei ole tehty tasausta vielä vuoden kellutuksenkaan jälkeen. Sen sijaan, kuten edellä on kuvattu, he päättivät hoitaa tasaukseen liittyvät aineiston tulvimisongelmat tehokkailla poistoilla (10 % kunkin kirjaston kokoelmasta). Tampereella on menossa intranet -sivujen muutos, mikä on aiheuttanut sen, että he eivät ole voineet tehdä Espoon kaltaista tasapainotuslokiä.

A5: "Meillä nousi ongelmaksi sitten tämä tasaus. Se tarkoittaa siis sitä, että jossain vaiheessa tulee se tilanne, että tuntuu yksiköissä, että meille on nyt kertynyt ihan liikaa tänne taidekirjoja, eikä niitä kukaan täältä lainaa ja toisessa paikassa taas sitten on elokuvia niin paljon ettei hyllyt piisaa. Että miten tätä liialti paisunutta kokoelmaa saisi purkaa jonnekin toisaalle? Ja tästä meillä on käyty paljon keskustelua ja siihen ei ole oikein hyvää ratkaisua vielääkään löydetty."

Tietyissä tapauksissa on mahdollista luoda sopimus pohjaisia käytäntöjä kellutuksen sujuvuuden varmistamiseksi.

A1: "Nöykkiö, se on semmoinen, missä käy tosi paljon lapsiperheitä ja siellä on se ongelma että siellä pursuu lastenkirjat. Eli se on ihan joka päivästä, että se on ihan tupaten täynnä. ... Siellä on tehty sopimus sitten toisen kirjaston kanssa [aineiston lähettämistä], että ei tarvitse kysellä, että mihin nämä nyt sitten pannaan."

On siis hyvin tapauskohtaista, millaista aineistoa kuhunkin kirjastoon kertyy tai millaisesta aineistosta on pulaa.

5.4.6 Hyllytys

Poistojen ja tasapainotuksen ohella hyllytys on noussut tärkeään rooliin kellutuksen kokoelmatyössä.

A1: ”... aikaisemmin se kokoelma oikeastaan muodostu, tai sinä pystyit vaikuttamaan siihen niitten valintojen ja poistojen kautta oikeastaan vaan. Ja nyt kun tavallaan asiakkaat muodostavat sen meidän kokoelman niin sehän elää ihan omaa elämäänsä. Eli tavallaan hyllytys on se isoin juttu, mikä tavallaan on muuttunut. ... Sun täytyy koko aika tsekata sitä, että onko siellä tuplia, triploja ja että missä pursuu, mistä puuttuu. ... Jos jossain kirjastossa on hyllytys mennyt tyyliin harjoittelijavoimin, niin se ei sitten enää toimi.”

Kuten haastateltu edellä toteaa, hyllytys on saatettu monissa kirjastoissa hoitaa vähemmän koulutetun työvoiman avulla, mikä ei enää kellutuksen myötä ole toimiva käytäntö.

A8: ”Se vaatii sen, että me tehdään paljon töitä sen kokoelman eteen. Että pitää aina käydä vähän katsomassa sieltä hyllyjen välistä, että mitä on liikaa ja mitä puuttuu.

H: Kuinka jatkuvaa sinä näkisit, että se on? Onko se viikoittaista, onko se päivittäistä vai se vaan tulee kun sinä liikut tuolla hyllyjen äärellä, niin sinä samalla katselet?

A8: Joo. Siinä kun hyllyttää niin siinä samalla katselee, että okei mikä tässä on tilanne.”

Hyllytys on siis tärkeä osa tasapainotusta ja kokoelmanhoitoa. Aiemmin hankinnat ja poistot olivat ehkä kokoelmatyön keskeisimmät osa-alueet, mutta nyt niiden rinnalle ovat nousseet niin tasapainotus kuin hyllytyskin. Hyllytyksen aikana tehdyt havainnot näyttävät toimivan impulssina niin poistojen kuin tasapainotuksenkin käynnistämiseksi.

5.4.7 Aineiston valinta

Kuten kokoelmatyötä esittelevässä osassa (luku 2) tuotiin esiin, kokoelmatyöhön olennaisena osana kuuluu myös aineiston valinta ja hankinta. Bartlett (2014, 25-26) toteaa,

että suurin osa kellutusta tekevästä kirjastoverkoista on omaksunut keskitetyn valinnan omaksi valintakäytänteekseen. Tässäkin tutkimuksessa Espoo ja Vantaa olivat ottaneet keskitetyn valinnan käyttöönsä ennen kellutukseen siirtymistä. Oulu ja Tampere puolestaan olivat ensin siirtyneet kokoelman kellutukseen ja vasta sen jälkeen ottaneet keskitetyn valinnan käyttöön. Keskitetty valinta nähtiin toimivaksi pariin kellokseen.

A5: ”Meillähän oli keskusteltu jo joskus viisi, kuusi vuotta sitten joittenkin aineistojen osalta keskitetystä valinnasta, että esimerkiksi elokuvat ja vieraskielinen aineisto valittaisiin keskitetyksi. Se herätti niin suuren vastustuksen, että todettiin, että se ei kannata. Ja nyt kun me ruvettiin sitten keskustelemaan sitä keskitettyä valintaa ennen tätä kellutusta uudestaan, niin sitten todettiin, että ehkä se menee helpommin näin päin, että otetaan se kellutus ensin. Ja näin siinä kävi, että se valmisti sen maaperän. Sitten yksiköt totesivat, että eihän tämä kellutus toimi, jos ei valintakin ole keskitetty. Se niin kun osoitti sen keskitetyn valinnan tarpeellisuuden ja järkevyyden.”

Samaan johtopäätökseen on päätyneet myös Bartlett (2014, 25), joka toteaa, että mikäli kirjasto ottaa kellutuksen käyttöön keskittämättä valintaa, on tarvittavan aineiston määrää ja laatua vaikea hahmottaa kokonaisuuden kannalta.

Kysyttäessä onko keskitetty valinta suoranainen edellytys kellutukselle, osa koki, että on, osa puolestaan oman kokemuksen kautta sanoi, että ei, mutta että keskitetty valinta helpottaa kellutuksen toteutusta.

A9: ”Ei, meillä se meni toisinpäin: kellutus tuli ensin ja pian sen jälkeen alkoi kuulua toiveita valinnan keskittämisestä.”

A4: ”No ei se nyt edellytys ole, mutta kyllä se minun mielestä olisi niin kun niin päin parempi. Että se aloitettaisiin se keskitetty valinta. ... [hajautetussa valinnassa] puhutaan edelleen meidän kirjoista ja meidän osastosta helposti.”

A5: ”Yksiköt käyttävät aikaansa siihen, että ”Joo, me valitaan tämä kirja kun meillä on tällaisia ja tällaisia asiakkaita.” Käytetään hirveästi aikaa, muodostetaan sitä omaa kokoelmaa. Sitten asiakkaat lainaa ja palauttaa niitä minne sattuu. Silloinhan ne ovat ikään kuin väärässä paikassa. Ne asiakkaat on vieneet aineiston väriin paikkoihin. Eli kelluvassa kokoelmassa

ne omat yksiköt ei minun mielestäni toimi enää. Taikka siinä ei ole kauheasti järkeä.”

Keskitetty valinta näyttäisi siis auttavan henkilökuntaa hahmottamaan kokoelman yhtenä yhteisenä kokoelmana ja hyväksymään sen, että aineisto siirtyy yksiköstä toiseen jääden sinne, minne se asiakkaan kuljettamana päättyy.

Keskitetystä valinnasta seuraa myös se etu, että keskitettyä valintaa tekevä taho pystyy reagoimaan nopeammin esimerkiksi aineistolajien väliseen epätasapainoon. Hankintamäärärahoja voidaan helpommin ohjata aineistolajeihin, joista on pulaa.

A3: ”Ei tarvitse niin paljon ostaa enää kaunokirjoja kun ne ei ole siellä laatikoissa, vaan ne on käytössä. ... Tietokirjojen kysyntä on lisääntynyt. Meillä on ihan hirveitä varausjonoja just niissä. Niin nyt me saadaan sitä kaunorahaa siirrettyä sinne tietopuolelle sitten.”

Mikäli kellutus aloitetaan ennen keskitettyä valintaa, saattaa tämä johtaa aineistovalinnoissa koko kokoelman kehittämisen kannalta epäedullisiin ratkaisuihin.

A6: ”Me kiinnitettiin huomiota siihen, että mitä aineistoa hankittiin, niin yllättävästi sinne pieniin kokoelmiin ruvettiin ostamaan reilusti näitä VIP-kirjoja [= pikalainoja, jotka eivät kellu] eli just niitä, jotka sitten pystyi ajattelemaan, että nämä pysyvät täällä minun kirjastossa.”

Edellä tasapainotuksen yhteydessä kävi ilmi, että ilman keskitettyä valintaa pyrittiin joissakin kirjastoissa tasapainottamalla myös ylläpitämään ennen kellutusta vallinnutta kokoelmatilannetta (ks. s. 45). Kellutus siis selkeästi herättää henkilökunnassa tietynlaista muutosvastarintaa, mikä on syytä kellutuksen toteutuksen suunnittelussa ottaa huomioon.

5.5 Kellutuksen vaikutus henkilökuntaan

Tässä tutkimuksessa pyrittiin selvittämään, millaisia ennakkokäsityksiä henkilökunnalla kellutukseen liittyen oli, millaista palautetta henkilökunta on kellutuksesta sen käyt-

töönoton jälkeen antanut ja muuttuivatko henkilökunnan työnkuvat tai työkäytänteet kellutuksen myötä.

Lähes kaikissa kirjastoissa todettiin, että kellutuksen mukanaan tuomiin kokoelmatyön muutoksiin sopeutuminen vaatii henkilökunnan keskuudessa aikaa.

A5: ”... kohta ei ole niitä omia tapoja tehdä niitä asioita. Että minä en voi-kaan tehdä niin kun meillä on aina tehty täällä näin. Sillä lailla myöskin joil- lekin henkisesti raskas prosessi.”

Toisaalta esimerkiksi Espoossa kellutuksen aloitus koettiin hyvinkin positiivisena seik- kana.

A3: ”Että ei ollut murheen häivääkään oikeastaan. Se oli, että antaa palaa vaan! Me odotettiin ihan malttamattomana, että katsotaan mitä tapah- tuu.”

Suurimmat huolenaiheet ennen kellutuksen aloitusta koskivat kokoelmien muuttumis- ta, oman kokoelman hajoamista.

A6: ”Se oli se suurin kun me ollaan niin pieteetillä rakennettu tänne meille meidän asiakkaille, lue suluissa meidän omasta mielestämme sopiva koko- elma, niin sitten se menee rikki.”

Oman kokoelman hajoamisen estäminen lienee suurin syy edellä (s. 45 ja s. 49) kuvat- tuun tasapainotuskäytäntöön jolla pyrittiin ylläpitämään ennen kellutusta vallinnutta kokoelman tilaa sekä hajautetussa hankinnassa tehtyihin valintoihin, joilla pyrittiin ta- kaamaan oman kirjaston asiakkaille uutuusaineiston saatavuus.

Oman kokoelman hajoamisen ohella myös tietyistä asiakasryhmistä ja heille suunn- tuista materiaaleista koettiin huolta.

A5: ”Suuri huolihan oli noilla lastenosastoilla lasten aineistosta. Koska se- hän tarkoittaa sitä, että nyt sitten kun se aineisto kelluu sieltä omasta ko- koelmasta pois, niin sitä ei ole siellä paikalla, kun lapsi tuulee sitä kysy-

mään. ... lapset ovat huonoja tekemään niitä varauksia. Elikkä lapselle täytyisi olla se kirja silloin kun he ovat siellä paikalla. Tämä oli se yksi, mistä tuli palautetta. Että kun meidän kirjasarjat hajoavat. Että sieltä puuttuu nyt siten joku osa välistä, kun se lapsi tulisi sitä hakemaan.”

Kuten kellutusta kuvaavassa kirjallisuuskatsauksessa jo tuotiin esiin, lapset on myös Cessak-Obydzińskan (2016, 125) toimesta tunnistettu yhdeksi niistä ryhmistä, jotka eivät joko osaa tai halua tehdä varauksia.

Tässä tutkimuksessa henkilökunnan huolena tiettyjen asiakasryhmien palvelutason säilymisen lisäksi oli, että omaan kirjastoon ei enää saada uutuuksia ja että kokoelma yksipuolistuu. Lisäksi kokoelmatyön käytänteiden muutosten ennakoitiin olevan hankalia.

A9: ”Kirjastooni ei tule enää koskaan uutuuksia, asiakkaani eivät varaa, hyllyyn jää vain muiden vanhat resut joita ei kukaan lainaa. Palautusten siirtäminen muihin pisteisiin on työlästä. Hyllyssä on samoja nimekkeitä monin kappalein.”

Kysyttäessä millaista palautetta henkilökunta on antanut kellutuksesta sen käyttöönoton jälkeen, nousivat aineiston kertyminen ja tasauksen työllistävyys esiin.

A8: ”Minulle se on ihan mukavaa. Toisaalta kätevää, toisaalta työllistävää.

H: Mikä siinä työllistää?

A8: Pitää pitää tosi hyvin huolta kokoelmasta koska se saattaa paisua ihan yksittäisten asiakkaiden takia.”

Tampereella ei pienempiin lähikirjastoihin oltu juurikaan hankittu elokuvia hajautetun valinnan ollessa käytäntönä. Niinpä elokuvien kelluminen kirjastoihin aiheutti kyselyjä siitä, kuinka tilanne tulisi hoitaa.

A5: ”Sitten kun ne asiakkaat lainasi niitä elokuvia jostain muualta, niin sitten yhtäkkiä siellä onkin 30 elokuvaa. Eihän niillä ollut paikkaa niille. ”Täällä on joka paikka niitä väärällään ja ei nämä mahdu meille.” Tämä oli se suurin ongelma.”

Kelluvan kokoelman nähtiin edistävän henkilökunnan mielikuvaa yhteisestä kokoelmasta, mutta keskitetty valinta on kuitenkin tässä suhteessa merkittävämpi tekijä.

A9: ”Se [mielikuvan kehittyminen] vie aikansa. Keskitetty valinta tai aineistojen vieminen järjestelmässä jonkinlaiseen yhteiskokoelmaan, tekee saman nopeammin.”

Kysyttäessä muuttuivatko henkilökunnan työnkuvat kellutuksen myötä, yleinen näkemys oli, ettei kellutus vaikuta työnkuviin logistisen työn kevenemistä lukuun ottamatta. Kokoelmavastuu säilyi edelleen tietyillä henkilöillä kuten ennen kellutuksen aloitustakin.

A8: ”... meillä on edelleen ne kokoelmavastuut. Ainoastaan on uutena, että meillä on myös ne kellutusvastuut kahdella henkilöllä per kirjasto.”

Keskitetyllä valinnalla nähtiin olevan suurempi merkitys työnkuvien kannalta valinnan jäädessä pois suhteellisen monen henkilön toimenkuvasta.

Työkäytänteisiin kellutus vaikuttaa jo edellä kuvatuin tavoin (luvut 5.4.4-5.4.6). Hyllytys ja aineiston poistokäytänteet nousevat kokoelmatyön keskiöön. Tasapainotus puolestaan on kokonaan uusi työkäytänne, johon täytyy löytää hyvä toimintatapa ja joka täytyy myös ohjeistaa hyvin.

5.6 Kellutuksen vaikutus toimintakuluihin

Lähtökohtaisesti kellutuksen tulisi tuottaa sekä työajallista että taloudellista säästöä (Bartlett 2014, 5-6). Tämän tutkimuksen perusteella säästöt toteutuvat osittain. Esimerkiksi Tampereella aineistokuljetukset vähenivät, mikä merkitsi säästöjä sekä logistiikkakuluissa että henkilöstön työajassa. Kuljetusmaksut poistettiin Tampereella yhtä aikaa kellutuksen aloituksen kanssa helmikuussa 2016, mutta aineiston varausmaksut jäivät pois vasta vuoden 2017 alusta uuden kirjastolain säädösten edellyttäminä. Varausmaksujen poistumisen seurauksena varaukset ja siten myös kuljetukset ovat jäl-

leen lisääntyneet. Varausmaksujen poistumista pidettiin kuitenkin henkilökunnan kesken välttämättöminä, jotta kellutus toimii.

A6: ”Tämä on semmoinen pyhä kolmiyhteys tämä kellutus, keskitetty valinta ja varausmaksuttomuus. Ne ovat toisiaan tukevat.”

Myös Espoossa odotettiin logistiikkakulujen pienenevän, mutta varausmäärien nousu on Espoossakin pienentänyt saavutettua säästöä. Tämä johtuu siitä, että vaikka aineistoa ei enää kellutuksessa kuljeteta kotipisteisiinsä, joudutaan varattu ja lainasta palautunut aineisto kuitenkin toimittamaan varauksen noutopisteeksi merkittyy kirjastoon.

A2: ”Me odotettiin ehkä, että kuormat olisivat pienentyneet ehkä vielä enemmän. No, se toteutui kyllä aika hyvin. Aika odotetusti. Mutta sitten ajateltiin jotenkin kummallisesti, että varauksetkin vähenisivät, mutta eihän ne ole vähentyneet. ... se oli kyllä vähän yllättävää ja siitä johtuen sitten on kuormaa enemmän kun mitä kuviteltiin koska kuviteltiin, että niitä varauksia ei olisi. ... Jopa semmoinen ilmiö on havaittavissa, että on paljon ihmisiä, jotka käyttävät kirjastoa nykyään vaan varausten noutoon.”

Vaikka logistiikkakulut eivät ole ehkä pienentyneet siinä suhteessa kuin olisi voitu olettaa, ovat kuormien määrät kuitenkin esimerkiksi Espoossa pudonneet keskimäärin yhdellä kolmasosalla (Miettunen ym. 2016). Bartlett (2014, 36) ei oman tutkimuksensa perusteella löytänyt todisteita siitä, että kellutus lisäisi hyllyvarausten määrää pääkirjastoa lukuun ottamatta. Kuten edellä on jo todettu, pääkirjasto on usein aineistoa luovuttava kirjasto, joten asiakkaiden tulee varata aineisto se saadakseen. Bartlett (mt.) tulkitsee hyllyvarausten määrän nousun johtuvan kiertoluvun noususta, ei kellutuksesta. Oli hyllyvarausten nousun taustalla sitten kiertoluvun nousu tai itse kellutus, tulee kirjastojen varautua varausten määrän kasvuun, mikä saattaa syödä logistiikkakuluista saatavaa säästöä.

Hankintamäärärahoissa voidaan saavuttaa säästöjä aineiston ollessa enemmän asiakkaiden saatavilla kuljetuksessa olon sijaan, mikä pienentää hankittavia kappalemääriä. Keskitetyille valinnalle asetetaan tässä suhteessa kuitenkin suuremmat odotukset.

A5: ”Ehkä me kuitenkin enemmän kustannussäästöjä odotetaan sitten tältä keskitetyltä valinnalta. Että sillä on niin kun varmaan enemmän se kappalemäärää rajaava vaikutus.”

Kysyttäessä liittykö kellutukseen odottamattomia kuluja, ei mittavia kuluja tullut esiin. Tarroituskuluihin samoin kuin kirjastojärjestelmän muutoskuluihin, jotka riippuvat sopimustoimittajasta, tulee kuitenkin varautua.

5.7 Kellutus ja kirjastojärjestelmä

Tutkituissa kirjastoissa on käytössä kolme eri kirjastojärjestelmää. Helmet -alueeseen kuuluvissa Espoon ja Vantaan kirjastoissa käytetään Sierra järjestelmää, Tampereella on käytössä Aurora ja Oulussa Koha. Koska kahdessa tutkituista kirjastoista on Sierra käytössä, on se yliedustettuna myös kirjastojärjestelmäkyselyiden vastauksissa. Vastauksia saatiin kaikkiaan viisi, joista kolme koskee Sierraa. Kohasta ja Aurorasta saatiin yhdet vastaukset kummastakin. Vastaajien tehtävänimikkeet olivat sovelluspäällikkö (Sierra), tietoasiantuntija (Sierra), verkkopäällikkö (Aurora), erikoiskirjastovirkailija (Koha-kirjastojärjestelmän pääkäyttäjä) ja johtava informaatikko (Sierra).

Sekä Sierran että Kohan käyttäjät raportoivat olevansa tyytyväisiä järjestelmän toimivuuteen suhteessa kellutukseen. Auroraa käyttävä järjestelmäasiantuntija ei ollut sen paremmin tyytyväinen kuin tyytymätönkään järjestelmän kellutusominaisuuksiin. Kuukaan vastaajista ei siis ollut tyytymätön tai erittäin tyytymätön käyttämänsä järjestelmän kellutusominaisuuksiin eli jokainen järjestelmä toimii tämän suppean otannan perustella kohtuullisesti kellutuksessa.

Taulukoon 5. on koottu tietoa kunkin tutkitun järjestelmän mahdollisuuksista sen suhteen, kuinka kellutustoiminto pystytään järjestelmässä määrittämään.

Taulukko 5. Mahdollisuus määrittää kelluva kokoelma kirjastojärjestelmässä tiettyjen parametrien mukaan.

Kelluva kokoelma voidaan määrittää järjestelmässä			
	toimipistekohtaisesti	aineistolajikohtaisesti	nidekohtaisesti
Aurora	Kyllä	Ei	Ei
Koha	Kyllä	Kyllä	Ei
Sierra	Kyllä	Kyllä	Kyllä

Kuten taulukosta 5. käy ilmi, on Sierra kaikkein monipuolisin tutkituista kolmesta kirjastojärjestelmästä sen suhteen, kuinka kellutustoiminto pystytään järjestelmässä määrittämään. Kaikkea aineistoa ei ole mahdollista tai järkevää kelluttaa (ks. luku 5.4.2), jolloin mahdollisuus sulkea tietty aineistolaji pois on tärkeä ominaisuus. Samoin, mikäli halutaan jättää jokin tietty osasto tai toimipiste pois kellutuksesta (kuten kirjastoauto), on hyvä, että järjestelmä sallii toimipistekohtaisen poissulkemisen. Nidekohtainen ”kelluu – ei-kelluu” –toiminto voisi puolestaan olla hyödyllinen esimerkiksi silloin kun halutaan ottaa jokin pienehkö osio kokoelmasta tarkasteluun vaikkapa korjaustoimenpiteiden vuoksi.

Tasapainotusta kuvaavassa tulososiossa todettiin (ks. luku 5.4.5), että haastateltujen henkilöiden mukaan yhdessäkään tutkituista kirjastojärjestelmistä ei ole tasaustoimintoa valmiina. Sen sijaan kyselyn perusteella yksi vastaaja totesi Sierraan tulleen uutena toimintona myös tasaustoiminnon. Ilmeisesti kyse on kuitenkin niin uudesta asiasta, etteivät muut kaksi Sierra asiantuntijaa ja haastatellut tahot vielä olleet tutustuneet päivitykseen, sillä heidän näkemystensä perusteella Sierrassa ei tasaustoimintoa ole.

Kysyttäessä millaisia ominaisuuksia vastaaja järjestelmältä toivoisi, kolme viidestä vastaajasta mainitsi juuri automaattisen tasauksen. Tämä merkitsisi käytännössä sitä, että

mikäli yksikössä, johon nide palautetaan on jo saman nimikkeen niteitä, kehottaisi järjestelmä lähettämään niteen sellaiseen yksikköön, jossa siitä on pulaa. Raportointityökalun osalta toivottiin mahdollisuutta seurata tietyn aineistolajin kierron keskiarvoja sekä aineistotyyppien osuuksia lainauksista. Nämä tiedot auttaisivat niin hankintoja kuin poistojakin laativia tekemään tarvepohjaisia ratkaisuja.

Haastatteluissa kirjastojärjestelmä nousi merkittävänä kellutusta tukevana asiana esiin. Esimerkiksi Vantaalla kirjastojärjestelmään liittyvät muutokset koettiin jopa yhtenä tärkeimmistä suunnittelukäytännöistä ennen kellutuksen aloitusta.

A7: ”Se järjestelmätaso oli niin kun kaikkein tärkein. Koska siinä tehtiin ne perusinfra, että mitä tehdään ja miten.”

Yhtenä esimerkkinä kirjastojärjestelmän toimivuuden tärkeydestä voidaan mainita järjestelmän osasto-määritykset. Tutkittujen kirjastojen kaikissa lähikirjastoissa ei ole ollut erillisiä musiikkiosastoja. Esimerkiksi Tampereella ainoastaan pääkirjastossa ja Hervannassa on ollut musiikkiosastot. Ennen kellutusta tehdyssä kirjastojärjestelmän katselmuksessa eli testauksessa kävi ilmi, että mikäli musiikkiaineisto kellutuksen myötä palautuu pääkirjaston sijaan lähikirjastoon, järjestelmä luo kyseiseen kirjastoon musiikkiosaston. Tämän havainnon jälkeen musiikkiosastot tehtiin kaikkiin lähikirjastoihin etukäteen. Jos tätä toimenpidettä ei olisi tehty, ei henkilökunta olisi pystynyt hyllyttämään aineistoa oikein järjestelmään ilmestyneen fiktiivisen osaston vuoksi. Sama ilmiö todettiin myös Vantaalla, vaikka näillä kahdella kirjastolla on eri kirjastojärjestelmät käytössään.

Testiympäristössä tapahtuvaan katselmointiin on hyvä varata riittävästi aikaa, jopa joitakin kuukausia ja myös vastuuttaa katselmointityö henkilöstön kesken.

A6: ”... siihen katselmointiin kannattaa oikein niin kun uhrata aikaa. Ja nimetä henkilöitä, jotka sitä tekevät. Se on aina hyödyllistä. Katselmoinnissa inhottava puoli on aina se, että ... meillä ei verkkokirjasto ole katselmointiympäristössä. Että sen kanssa piti vaan sitten katsoa, että mitä käy.”

Verkkokirjaston ja kirjastojärjestelmän välille voi muodostua yllättäviä toimimattomuuksia kun kellutus aloitetaan.

A6: ”... saatavuus näkyy kyllä aina siellä [verkkokirjastossa] sen havaintoyksikön mukaan ajantasaisena, että siihen kyllä pystyy luottamaan. ... Sinä pystyt laittamaan hakuehtoon, että haen vain Tampereen Hervannan niiteet. Tulos saattaakin olla sitten toinen, koska se [verkkokirjasto] käyttää siinä vaiheessa sitä omistavaa yksikköä.”

Eli vaikka asiakas näkee saatavuustiedot ajantasaisena verkkokirjastossa, niin hakuehtojen rajaaminen tiettyyn yksikköön saa aikaan sen, että järjestelmä muuttaa saatavilla toiminnon havaintoyksiköstä omistavaan yksikköön. Ongelmallista tässä on se, että omistava yksikkö ei kellutuksen alettua välttämättä ole se yksikkö, jossa aineisto sijaitsee.

Kellutus saattaa edellyttää muutoksia myös verkkokauppojen ja kirjavälittäjien järjestelmiin. Kellutuksen myötä aineistotilauksen yhteydessä tehtävät kotikirjasto - määritykset eivät enää ole tarpeellisia vaan tärkeämpää olisi voida määrittellä mille osastolle aineistoa tilataan, esimerkkinä Vantaalla mainittu nuorten osasto.

Kuten kirjastojärjestelmäkyselyssäkin kävi ilmi, ovat kellutusasetus ja sen määrittelyt tärkeä kirjastojärjestelmän toiminto (vrt. taulukko 5).

A6: ”Se kellutusasetus on aika tärkeä, että sillä pitäisi pystyä niitä niteitä myöskin nappaan kiinni eli että pitäisi pystyä hakemaan sillä, että kelluuko vai eikö kellu joku nide. Tai saada se niteiden hallinnan tulossarakkeeksi se kelluvuus.”

Vantaalla yksi kirjasto ei osallistu kellutukseen lainkaan johtuen sen sijainnista ruotsinkielisen koulun yhteydessä, joten tämä toimipiste on kokonaisuudessaan rajattu kellutuksesta pois.

5.8 Kellutuksen vaikutus asiakastyytyvyyteen

Yksikään tutkimukseen osallistuneista kirjastoista ei tutkimusta tehtäessä ollut tehnyt kellutuksen käynnistämisen jälkeistä asiakaskyselyä. Tässä esitellyt tulokset kuvaavat asiakastilanteissa saatuja tai www-sivujen palaute-toiminnon kautta vastaanotettuja palautteita.

A1: "Mitä nyt on juteltu, niin kyllä ne on positiivisesti asiakkaat suhtautuneet."

A6: "Meidän tapauksessa, kun se kuljetusmaksu poistettiin, niin asiakkaathan oli aivan onnessaan. Ja pelkkää semmoista niin kun positiivista palautetta tuli. Ja tuli niissä meidän kellutusotannoissakin. Että kun täältä löytyy nykyään tämmöistäkin, hyvä juttu!"

Pääsääntöisesti asiakkaat siis ilahtuvat löytäessään uudenlaista aineistoa omasta lähikirjastostaan. Osa asiakkaista saattaa kuitenkin kaivata joitakin materiaaleja, joita ovat tottuneet kirjastossa näkemään.

A2: "Pienissä kehutaan, isoissa saatetaan joskus ehkä jotain kaivata. Jossain Sellossa saatetaan ehkä joskus, kun on totuttu, että siellä on tietokirjaosastolla aina kaikki löydettävissä."

A8: "Minä yritän miettiä Helmet-palautteita niin lähinnä ehkä jotain semmoista, että "Miksi tässä kirjastossa ei ole jotain suosittua kirjaa?" kun ne kaikki on kelluneet johonkin toisaalle."

Kellutus on terminä ja toimintatapana asiakkaille vieras ja uudenlaisten kirjaston käytötötapojen opettelua vaativa asia.

A6: "... kun ei se asiakas ollut yleensä sinut sen kanssa, että mitä se kellutus tarkoittaa, niin sitten se vielä yleensä sanoi, että "No, hän odottaa kun se aineisto tulee tänne takaisin." Sitten piti siinä hänelle kertoa, että "No, mutta kun ei se tule tänne välttämättä takaisin, että kun joku lainaa sen siellä Hervannassa ja palauttaa sen siten paikkaan Y. Ainoa tapa sinun saada se, on varata se, tai lähteä sitten bussilla sinne Hervantaan.""

Kellutusta käyttöönottavien kirjastojen tulee siis varautua tekemään viestintäkampanjoita kellutuksesta. Oleellista ei ole niinkään se, että asiakkaille selitetään mitä kellutus tarkoittaa, vaan se miten kellutus vaikuttaa heidän kirjaston käyttöönsä. Varausten tekemiseen tulee kannustaa ja kertoa, että aineistoa voi palauttaa mihin tahansa kirjastoon.

5.9 Kellutuksen hyvät ja huonot puolet sekä riskit

Tässä luvussa esitellään tutkimuksessa esiin nousseita hyviä ja huonoja puolia kellutuksesta.

Lähes jokainen tutkittu kirjasto toi esiin kellutuksen asiakaslähtöisyyden. Se, että asiakkaat voivat palauttaa aineistoa mihin tahansa kirjastoverkon kirjastoon nähtiin hyvänä asiakaspalveluna.

A4: "Koko kaupungin alueella asiakkaat ovat samanarvoisessa asemassa. Asut sinä, olet sinä jonkun pikku kirjaston asiakas tai ison kirjaston asiakas. ... Asiakasnäkökulmasta katsottuna, niin totta kai tämä on ihan hyvä."

A2: "Siinä on nähty ihan selkeä etu. Meillä on ihan samat ihmiset. Ne menevät ristiin rastiin töihin ja opiskelee ja tämä on kaikkien etu."

Pieniin kirjastoihin saadaan kellutuksen myötä sellaista aineistoa, jota niihin ei aiemmin ole ollut mahdollista hankkia lainkaan. Materiaalin kierto ja aineiston vaihtuvuus nähtiin asiakkaita palvelevina tekijöinä.

A2: "Esimerkiksi pienet kirjastot saa sellaista, mitä ne ei saa. ... Ei ole vuosi-kausiin tai koskaan otettu."

A3: "Asiakkaatkin huomaa, että täällä on vaikka mitä! Teillä on ihan kieläkin täällä olemassa!"

A3: "Sieltä tuli jo pyyntö, että he tarvitsevat [venäjänkielistä]. Ja minä laitoin sen heti oikein riemuissani kiljaisten tuonne Selloon, että lähettäkää

nyt äkkiä. Sinne vaan. Että siellä on puutetta ja meillä on vaikka kuinka paljon sitä tavaraa. Että sekin on kyllä semmoinen win-win-juttu kanssa, aivan ihanaa.”

Kellutuksella voidaan siis paikata kokoelmissa olevia aineistopuutteita. Kaikkeen ei ole voitu resurssien tai tilojen puitteissa panostaa, jolloin toisen kirjaston syvempi kokoelma auttaa paikkaamaan tätä vajetta. Myös aineiston siirtäminen kirjastosta toiseen on helpompaa aineiston kellutuksen myötä.

A7: ”Tämähän on kait paljon helpompaa nyt tässä kellutuksessa. Että jos sinä haluat jonkun, jotain lisää. Sinä voit vaan marssia jonnekin kirjastoon, jos se on sovittu, vetää palautuksena ja se on siinä. Ei tarvitse vaihdella niitä osastoja. ... Samoin kun jos kirjasto menee kiinni [remonttiin]. Ilmoitetaan, että nyt voitte tulla hakemaan mitä haluatte.”

Kirjastojen remontoinnin yhteydessä kellutus mahdollistaa aineiston käytön, eikä kaikkea tarvitse varastoida.

A7: ”Ja sitten myös se on minun mielestä todella hyöty, että kun täälläkin alkaa kirjastotilat vanhenemaan, niin joku on melkein koko ajan remontissa. Ettei niitä seisoteta kuukausikaupalla asiakkaiden tavoittamattomissa vaan ne voi ottaa käyttöön.”

A8: ”... se oli kätevää kun se oli alkanut se kellutus, niin sitten me lähetettiin muihin kirjastoihin mahdollisimman paljon semmoista liikkuvaa aineistoa. Meidän ei tarvinnut niin paljon sitten pakata. ... muut kirjastot tuli hakemaan meiltä ja valitsi.”

Yksi käytännön hyöty, joka kellutuksella todettiin olevan, on tasapainotuslistojen antama informaatio siitä, mitä kentällä kaivataan. Tämä on myös kirjastonjohtamisen, resurssien puolustamisen ja niiden perustelun kannalta merkittävä näkökulma. Johto pystyy näkemään kellutuslistoilta, mistä aineistosta on kysyntää ja mitä kaivataan. Kellutuslistat toimivat siis vähän samaan tapaan kuin varausjonot eli ne välittävät tietoa asiakkaiden tarpeista. Varausjonoihin verrattuna ne kuvaavat tiedontarpeita myös muista kuin uutuusaineistoista.

Positiiviseksi seikaksi voitaneen laskea myös kellutuksen kokonaisvaltainen kokoelmatyön uudistaminen, joka tietyllä tavalla on myös ravistellut koko kirjastolaitosta ja ajatusta kirjastohenkilökunnasta tiedon portinvartijoina.

A2: ”Sehän oli ihan käsittämättömän niin kun elitististä tavallaan. Että on yks oma kirjasto ja se on ihan oma lakinen ja... Hieno joku oma kokoelma. Mutta siis niin kun kauhean staattista. ... En minä ainakaan mitenkään näe paluuta entiseen.”

A4: ”Yksikin asiakas oli lainannut meiltä jotain käsityökirjoja ja sanonut, että ”Juu, kyllä se on ihana tämä, että nyt kun kirjat kulkevat kirjastosta toiseen ja jää sinne, minne palautetaan niin tämä hylly vaihtuu koko ajan.” Ja hänkin on ottanut sellaisen tavan, että hän vie muihin kirjastoihin, että sielläkin olisi. Joku asiakas oli sanonut, että kun siellä Lielahden kirjastossa on niin vähän levyjä, niin hän vie niitä Hervannan levyjä sinne. Eli myös asiakkaat tekevät kokoelmatyötä.”

A8: ”No kyllä se [kokoelma] on enemmän asiakkaiden näköinen. Ei ole enää semmoista varsinaista peruskokoelmaa vaan on semmoinen asiakkaiden näköinen kokoelma.”

Kellutuksen tuoma aineiston vaihtuvuus ja kokoelman muokkautuminen asiakkaiden näköiseksi nähtiin haastateltavien keskuudessa hyvänä asiana. Haastatteluissa nousi kuitenkin esiin myös joitakin kellutuksesta seuraavia huonoja puolia. Kuten edellä aineiston kertymistä käsittelevässä luvussa (5.4.3) on jo todettu, kokoelma voi helposti vinoutua.

A7: ”Mutta se on kellutuksen heikko puoli, että sen yhden asiakkaan, kun se käy lainaamassa jossain... Tai siis tilaa vaikka kaikki Leevi ja Leavingsit niin sitten yhtäkkiä meillä onkin hyllyssä kaikki Leevi ja Leavingsit eikä paljon muuta. Että semmoinen on se ongelma. Mutta se, että ammattitaitoinenhan hoitaa sen niin, että siinä on kaikenlaista. Pyytämällä.”

Kokoelman vinoutumista tulee siis ehkäistä tasapainottamalla, mikä voi olla hyvinkin työllistävä asia.

A3: ”Se nyt oli semmoinen miinuspuoli, minkä minä koin siellä oikeasti, että ei minulla ollut tarpeeksi aikaa tähän. Se entinen kokoelma, se riitti kun sitä käytiin pari kertaa vuodessa läpi. Ne poistot. ... Mutta tämä olisi vaatinut enemmän läsnäoloa siellä hyllyissä, mitä taas minulla valitsijana ei ollut. Se valinta oli sen verran, niin kun se nytkin on, sen verran iso potti. Niin koko ajan oli semmoinen huono omatunto, että minä en ole niin kun tarpeeksi siellä seuraamassa kuinka ne kirjat pyörii.”

Myös yhtenäistämiskäytännöt koettiin työläiksi (ks. s. 36). Tasapainottamisen ja yhtenäistämiskäytäntöjen työllistävyyden ohella negatiivisena ilmiönä tuotiin esiin, että kokoelmien ajallinen syvyys ja monipuolisuus saattavat kellutuksen myötä heikentyä.

A2: ”Tässä on, tietenkkin, jos nyt ihan tarkkaan katsoo niin... Tässä on tavallaan sellainen murros, että... Ne oli ajallisesti kenties syvempiä monet kirjastot.”

A4: ”Näki, että ”Ahaa, nuo kaikki meidän kirjat on jossain muualla” ja aikaisemmin ne oli täällä. Esimerkiksi jos opiskelija jotain kyseli niin kun on iso kirjasto, niin tiedät, että aina löytyy jotain. Onhan siellä nyt aineistoa vieläkin, mutta kumminkin että... Ehkä se oheni se meidän kokoelma ... Esimerkiksi vaikka 69 luokka jota olen hankkinut sinne. Hirveän hyvä kokoelma, erityisen hyvä kokoelma. Se on ohentunut siinä sitten kyllä matkanvarrella.”

A10: ”Joissakin kirjastoissa se [kokoelma] meinaa yksipuolistua ja uutuudet menevät niihin kirjastoihin, joiden asiakkaat ovat oppineet varaamaan aineistoa.”

A4: ”Negatiiviset puolet on: triplat hyllyssä.”

Aineiston kasautuminen ja toisaalta sen puute ovat siis yhtäläisiä ongelmia. Eli vaikka tietyt aineistot kasautuvat, ei joissakin toisissa luokissa aineistoa välttämättä ole paikalla selailtavaksi samaan tapaan kuin ennen eivätkä kirjasarjat pysy yhtenäisenä aineiston kelluessa muihin kirjastoihin. Asiakkaiden kannalta negatiivisena ilmiönä nähtiin varausten tietynlainen pakollisuus. Varausten varassa oleminen ei palvele kaikkia asiakkaita, kuten lapsia, jotka useiden tutkittujen kirjastojen toimesta mainittiin varauksia kaihtavana asiakasryhmänä ja jonka myös Rutherford (2016, 47-48) ja Cessak-

Obydzińska (2016, 125) ovat kirjoituksissaan tuoneet esille. Toinen varauksiin liittyvä negatiivinen ilmiö on se, että asiakkaalla tulee olla aikaa odottaa varauksen saapumista. Aineiston odottaminen vastaa huonosti Ageen (2007, 43-44) kuvaamaan digitalisaation myötä syntyneeseen tiedonsaannin välittömyyden haasteeseen.

Kirjaston profiili jonkin tietyn tyyppisenä, esimerkiksi terveysaineistoa sisältävänä kirjastona, ei todennäköisesti tule kellutuksen alkaessa säilymään. Mikäli profilointia halutaan tehdä esimerkiksi kirjaston sijainnin vuoksi (lähellä terveyskeskusta tai sen yhteydessä), voidaan kirjastoille laatia erillinen ohjeistus aineiston lähettämistä. Mikäli aineisto ei tietyn ajan sisällä saapumisestaan ole lähtenyt kiertoon, lähetetään se terveys-profiilin omaavaan kirjastoon.

Muutosten yhtäaikaisuus nähtiin eräänlaisena riskinä kellutukseen liittyen.

A2: ”... siellä kentällä voi olla just paikoitellen sellaista vähän niin kun turhautumista siihen, että kun on monta työtä yhtä aikaa.”

Myös Bartlett (2014, 11, 24) korostaa, että kellutusta harkitsevan kirjaston tulee tarkkaan miettiä kellutuksen aloittamisen ajoitusta. Mikäli aloitushetkellä on tekeillä muita isoja muutoksia (johdon vaihtuminen, keskitetyn valinnan käyttöönotto, kirjastojärjestelmäuudistus) tulisi kellutukseen siirtymistä lykätä sen työllistävyyden vuoksi ja jotta henkilökunta pystyy sopeutumaan ajatukseen omien kokoelmien muuttumisesta yhdeksi yhteiseksi kokoelmaksi.

Hyvällä suunnittelulla ja tiedottamisella voidaan merkittävästi vähentää edellä kuvattua henkilöstöön liittyvää riskiä. Tiedottamiseen on hyvä panostaa myös siitä syystä, henkilökunnan riittämätön informointi on myös riskitekijä kellutuksen onnistumisen kannalta (Bartlett 2014, 56-57).

Kokoelman tietynlainen hallitsemattomuus eli se, että kokoelmavastuuta kantavat eivät tiedä, mitä aineistoa asiakkaat vievät minnekin osiin kirjastoverkkoa koettiin myöskin yhtenä riskinä, tosin sellaisena, johon pystytään kehittämistyöllä myös vastaamaan.

A7: ”Minun mielestäni se on tavallaan riski, jos oikeasti tulee tilanne, että kokoelmia ei tavallaan pysty hallitsemaan. Onhan se kuluerä, joka on mennyt näihin kaikkiin muutoksiin ja ihmisten työ ja näin. Mutta sitten se on kyllä toisaalta semmoinen asia, että sitä pitää vaan kehittää. Jos ei tällaisena toimi niin sitten koitetaan jollain toisella tavalla.”

Vaikkakin haastatteluissa nousi esiin edellä kuvatun kaltaisia riskejä, koki osa tutkimukseen osallistuneista ettei kellutus sisällä mitään riskejä.

A4: ”En minä näe mitään riskiä koska tässä nyt kuitenkin tavoitteena on, että asiakaspalvelu paranee. Minun mielestäni tämä on vastannut siihen. Aineisto ei katoa mihinkään. Se on asiakkaiden käytettävissä. Ja kaikki järjestelmät tukevat sitä. Siis kaikki nämä, mitä on parannukset, tukevat sitä: kuljetusmaksujen poistaminen ja varausmaksujen poistaminen.”

Kaiken kaikkiaan voitaneen todeta, että riippuen katsantokannasta tai tulokulmasta (asiakasnäkökulma, henkilöstö, kokoelmanhallinta) tuo kellutus mukanaan sekä hyötyjä että haittoja.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen perusteella kelluvan kokoelman käyttöönotto on merkittävä kokoelmatyönmuutos, joka tulee suunnitella huolellisesti. Suunnitteluun on hyvä käyttää vähintään puoli vuotta aikaa ja osallistaa siihen henkilökuntaa logistiikasta, lähikirjastoista, kokoelmavastuuta kantavista, järjestelmäosaajista ja johtoryhmästä. Osallistamisen muodot ja tavat ovat riippuvaisia työyhteisön organisaatiokulttuurista, mutta tiedottamista tulee tehdä mahdollisimman laajasti, oli organisaatio sitten keskusjohtoinen tai keskustelempampi. Kirjastojen käytänteiden yhtenäistäminen todettiin tässä tutkimuksessa yhdeksi merkittävimmistä suunnittelua ja työajallista reurssointia vaativista töistä ennen kellutukseen siirtymistä. Kirjastojen tarroituskäytännöt, genrejaottelut ja aineiston osastomerkinnot tulee yhtenäistää, jotta aineisto saadaan kellutuksessa hyllytettyä sujuvalla tavalla missä tahansa kirjastoverkon kirjastossa.

Kirjastojärjestelmä on tämän tutkimuksen perusteella tärkeä työväline kelluvan kokoelman hoidossa. Kirjastojärjestelmän vaatimien muutostöiden huolellinen suunnittelu ja testaus katselmoinnin muodossa on oleellista kellutuksen toimivuuden varmistamiseksi. Tässä tutkimuksessa tarkasteltuihin kolmeen järjestelmään (Aurora, Koha ja Sierra) oltiin keskimäärin tyytyväisiä, mutta käyttäjät kaipasivat järjestelmiltä sekä parempia raportointiominaisuuksia että automaattista tasaustoimintoa. Kokoelmatyöstä vastaavia tulee kouluttaa kirjastojärjestelmän käyttöön ja sopimustoimittajan tulee antaa IT-tukea kellutuksen muutostöihin liittyen. Nämä seikat on hyvä huomioida kirjastojärjestelmän hankinnan ja kilpailutuksen yhteydessä.

Kelluvassa kokoelmassa yksittäisten kirjastojen kokoelmat muovautuvat yhdeksi yhtenäiseksi kokoelmaksi aineiston liikkeessa asiakkaiden mukana kirjastosta toiseen. Tämän tutkimuksen perusteella aineiston kertymiseen tiettyihin kirjastoihin vaikuttavat etenkin kirjastoa ympäröivä infrastruktuuri, asiakkaiden työmatkakäyttäytyminen, asiakkaiden harrastuneisuus, kokoelmien kirjastokohtainen kattavuus sekä kirjastoverkon

muutokset kuten remontit. Vilkkaat tiet, hyvät parkkipaikka-alueet tai sijoittuminen ostoskeskuksen yhteyteen sekä vilkkaan työmatkaliikenteen varrelle ovat tae siitä, että kirjasto on aineistoa vastaanottava kirjasto. Kellutuksen ulkopuolelle jääviin kirjastokonsortion jäseniin ei kellutus tämän tutkimuksen perusteella vaikuta.

Kokoelmatyössä keskiöön nousevat täsmällisesti ja ajallaan tehdyt poistot, aineiston hyllytys sekä uutena kokoelmatyön osana aineiston tasapainotus. Tässä tutkimuksessa havaittiin, että etenkin suomenkielistä kaunokirjallisuutta (esimerkkinä jännityskirjallisuus) on kellutuksen alkamisen jälkeen runsaasti kaikissa kirjastoverkon osissa. Tämän todettiin johtuvan siitä, että kun aineisto ei enää matkaa takaisin niin sanottuun kotiyksikköön, on aineistoa runsain mitoin käytettävissä ja viemässä hyllytilaa. Huolellisesti suoritettut yhteisvastaulliset, koko kirjastoverkon kattavan kokoelman näkökulmasta tehtävät poistot ovatkin tämän tutkimuksen perusteella yksi kellutuksen toimuuden edellytys. Toinen merkittävä huomio oli, että hyllytys nousee tärkeään asemaan kelluvan kokoelman hoidossa. Hyllyttäjän tulee seurata eri luokkien täyttöastetta ja mikäli aineistoa on liikaa tai liian vähän, pyrkiä tasapainottamalla normalisoimaan tilanne. Tasapainottamisella tarkoitetaan sitä, että aineiston ylitarjonnasta kärsivä kirjasto lähettää aineistoa kirjastoon, josta sitä puuttuu ja toisinpäin. Tasapainottamisen käytänteet on hyvä suunnitella ja ohjeistaa hyvin jo ennen kellutuksen aloittamista. Hyllytys ja tasapainotustarpeen arvioiminen ovat kirjastoalan ammattitaitoa vaativia tekijöitä. Tämä merkitsee sitä, että hyllytystä ei voida kellutuksessa hoitaa pelkkien määräaikaisten, sijaisten tai esimerkiksi siviilipalvelusmiesten voimin kuten ehkä resurssipulan myötä on aiemmin tehty.

Kellutuksen vaikutuksista henkilökuntaan voidaan todeta, että huolellinen tiedotus ja osallistaminen lieventävät uudistukseen liittyviä pelkoja huomattavasti. Espoossa kirjastojen henkilökuntaa osallistettiin laajasti kellutuksen suunnitteluun ja Espoo oli tässä tutkimuksessa ainoa kirjasto, jonka henkilökunta ei ilmaissut suuria huolia kellutukseen liittyen. Tähän saattoi vaikuttaa myös se, että Espoossa oli jo ennen kellutuksen aloitusta otettu käyttöön keskitetty valinta, mikä nähtiin tässä tutkimuksessa merkittä-

vämpänä muutoksena esimerkiksi henkilökunnan työnkuvien kannalta kuin kellutus. Tasapainotus ja yhtenäistämiskäytännöt todettiin henkilökuntaa työllistäviksi tekijöiksi, joten kellutuksen käyttöönotto vaatii hyvää työnjohdollista otetta ja töiden mahdollista uudelleen organisointia toimiakseen hyvin.

Kellutus nähtiin asiakaspalvelua parantavana tekijänä lähinnä kahdesta syystä. Ensinnäkin asiakkaat voivat ilman maksuja käyttää kaikkia kirjastoverkkoon kuuluvia kirjastoja omien tarpeidensa mukaisesti. Toiseksi aineiston vaihtuvuus ja materiaalien kierto nähtiin etenkin lähikirjastojen osalta asiakkaita palvelevina tekijöinä. Haastateltujen kuvaamat asiakaspalautteet olivat pääsääntöisesti positiivisia lukuun ottamatta vakioasiakkaiden huomioita aineistopuutteista esimerkiksi pääkirjastossa. Ongelmaksi asiakkaiden kannalta nousee aineiston varaamisen välttämättömyys. Kun aineistoa ei enää reititetä takaisin kotiyksikköön, ainoa tapa varmistaa aineiston saatavuus on tehdä siihen varaus. Tässä tutkimuksessa varausten pakonomaisuus nähtiin ongelmallisena etenkin lapsiasiakkaiden kannalta. Aiempien tutkimusten perusteella myös vanhukset, näkörajoitteiset tai vähemmistöihin kuuluvat asiakkaat eivät välttämättä osaa tai halua varata aineistoa (Cessak-Obydzińska 2016; Rutherford 2016). Jotta asiakasryhmät, jotka kaihtavat varausten tekoa saisivat kirjastoista haluamaansa materiaaleja, tulee henkilöstön huolehtia aineiston kattavuudesta tasapainotuksen keinoin. Aineiston saatavuus vasta varauksesta ei myöskään vastaa Ageen (2007) esiin nostamaan ajatukseen siitä, että tietotekniikan kehittymisen myötä asiakkaat odottavat saavansa vastaukset tiedontarpeisiinsa nopeasti.

Kysyttäessä syitä kellutuksen käyttöönottoon jokainen tutkituista kirjastoista toi esiin kellutuksen aikaansaamat säästöt, joita odotettiin saavutettavan erityisesti logistiikkakuluissa. Tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että aineiston varaamisen vuoksi tehtävät kuljetukset vähentävät logistiikkakuluista koituvaa säästöä merkittävästi. Aineistomäärärahojen osalta odotusarvo tutkituissa kirjastoissa oli, että säästöjä syntyy kun aineisto on jatkuvasti käytettävissä kotimatalla olon sijaan, jolloin hankittavia kappalemääriä voidaan vähentää. Tätä aineistomäärärahoihin kohdistuvaa

säästöä ei kuitenkaan määrärahoja koskevan tilastoinnin puutteessa pystytty tässä tutkimuksessa todentamaan. Keskitetyllä valinnalla nähtiin odotusarvoisesti olevan aineistomäärärahäsäästöjen osalta merkittävämpi vaikutus.

Kellutus on suhteellisen vähän tutkittu kokoelmatyön muoto, joka tämän tutkimuksen perusteella ansaitsee lisähuomiota. Tutkimuksen tekohetkellä yksikään tutkituista Espoon, Tampereen, Oulun ja Vantaan kirjastoista ei ollut tehnyt tilastollista tarkastelua kokoelmien kehittymisestä tai kellutuksella aikaansaaduista säästöistä verrattuna ennen kellutusta vallinneeseen tilanteeseen. Myöskään asiakaskyselyitä ei kellutuksen käyttöönoton jälkeen oltu tehty. Tämän laadullisen tutkimuksen jälkeen olisi aiheesta hyvä tehdä myös kvantitatiivista tutkimusta. Kellutuksen vaikutus asiakastyytyvyyteen, aineiston saatavuuteen sekä toimintakuluihin kuten oletettuihin logistiikkasäästöihin olisivat tämän tutkimuksen perusteella hyviä jatkotutkimusaiheita. Kovin kattavaa kvantitatiivista tarkastelua näistä aiheista ei ole olemassa myöskään kansainvälisesti, joten jatkotutkimus olisi siinäkin suhteessa relevantti.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että kellutus nähdään etenkin lähikirjastojen kokoelmia uudistavana ja siten asiakkaita palvelevana kokoelmatyön käytänteenä. Kirjasto-kohtaisista kokoelmista luopuminen on iso kokoelmatyön muutos, joka vaatii huolellista suunnittelua, henkilökunnan osallistamista sekä kellutusta tukevien käytänteiden (poistot, tarroitus, tasapainotus, kirjastojärjestelmämuutokset) tekemistä.

LÄHTEET

Agee, J. 2007. *Acquisitions Go Global: An Introduction to Library Collection Management in the 21st Century*. Oxford: Chandos Publishing.

Alasuutari, P. 2001. *Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.

Alasuutari, P. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0. 4. uudistettu painos*. Tampere: Vastapaino.

Bartlett, W. K. 2014. Floating Collections: A Collection development model for long-term success. Santa Barbara (CA), Libraries Unlimited. *Evidence Based Library and Information Practice*, 7 (1), 65-69.

Canty, A. B., Frolek, L. C., Thornley, R. P., Andriats, C. J., Bombak, L. K., Lay, C. R., & Dell, M. 2012. Floating collections at Edmonton Public Library. <<http://dx.doi.org/10.18438/B8SC93>> (käytetty 5.1.2017).

Cessak-Obydzińska, B. A. 2016. Floating Collections – An Alternative Concept in Library Collection Management. *Folia Bibliologica* 58, 119-134. <<https://lsmll.journals.umcs.pl/fb/article/view/2522>> (käytetty 29.5.2017).

Cress, A. 2004. The Latest Wave. *Library Journal* 129 (16), 48-50. Saatavilla Academic Search Premier Ebsco –tietokannasta. <<https://www.ebscohost.com/academic/academic-search-premier>> (käytetty 29.5.2017).

Coopey, B., Eshbach, B. & Notartomas, T. 2016. Floating collection in an academic library: An audacious experiment that succeeded. *Journal of Access Services* 13 (3), 166-178. <<http://dx.doi.org/10.1080/15367967.2016.1189828>> (käytetty 10.1.2017).

Geer, G. D. 2014. Floating Collections: A Collection Development Model for Long-Term Success. *Technical Services Quarterly* 31 (4), 422-423. Saatavilla Taylor & Francis Online -tietokannasta <<http://dx.doi.org/10.1080/07317131.2014.943051>> (käytetty 15.5.2017).

Heinonen, S. 2014. Yleisten kirjastojen toiminta ja talous tilastojen valossa. Pro gradu – tutkielma, Tampereen yliopisto. Saatavilla TamPub –julkaisuarkistosta <<https://tampub.uta.fi/handle/10024/95147>> (käytetty 14.6.2017).

Helén, M. 2016. Tampereen kaupunginkirjaston kokemuksia kelluvan kokoelman käyttöönotosta. Luento 20.10.2016. Lahden kaupunginkirjaston opintoretki Tampereelle Koillismaan kirjastoon. (Aineisto tekijän hallussa.)

Henriksson, I. 2017. Väestönmuutokset ja ikärakenne vuonna 2016. Lahti, tekninen ja ympäristötoimiala, tilastokatsaus.

<https://www.lahti.fi/TietoaLahdestaSite/Tilastot%20ja%20tilastojulkaisut/Documents/v%C3%A4est%C3%B6_vaestonmuutokset%20ja%20ik%C3%A4rakenne_2016.pdf> (käytetty 8.6.2017).

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Johal, J. & Qigley, T. 2012. Six Years of Floating Collections: The Vancouver Experience. Teoksessa: Hilyard, N. B. (toim.) (2012). Take The Plunge! Implementing Floating Collections in Your Library System. *Public Libraries*, May/June 2012, 51 (3), 13-20.

Johnsson, P. 2009. *Fundamentals of Collection Development and Management*. 2 p. Chicago, American Library Association.

Kirjastot.fi -verkkosivusto.

<http://www.kirjastot.fi/kirjastoala/kirjastojarjestelmat?language_content_entity=fi>

(käytetty 18.6.2017).

Lahden kaupunginkirjasto / maakuntakirjasto 2016. Vuosikatsaus 2016.

<<http://www.lastukirjastot.fi/Gemensamt/Dokument/a2697ef9-5d25-411b-a191-55797aa2ed8d.pdf>> (käytetty 8.6.2017).

Laki yleisistä kirjastoista. 29.12.2016/1492

<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161492>> (käytetty 29.5.2017).

Miettunen, M., Tapio, A., & Luova, P. (2016). Kelluvat kokoelmat, keskitetty valinta & yhteinen kokoelmaprosessi: hyödyt ja haasteet. Luento 10.11.2016. Lahden kaupunginkirjaston opintoretki Espoon aineistokeskukseen. (Aineisto tekijän hallussa.)

Mäkinen, I. 2009. History of Finnish Public Libraries in a Nutshell. Teoksessa: Dyrbye, M. (toim.) Library Spirit in the Nordic and Baltic Countries: Historical Perspectives. Tampere, HIBOLIRE, 109-133.

OKM 2010. Yleisten kirjastojen laatusuositus. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2010:20.

<<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2010/liitteet/OKM20.pdf?lang=fi>> (käytetty 5.1.2016).

OKM 2017. Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuripolitiikan strategia 2025.

<<http://minedu.fi/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-263-466-5>> (käytetty 17.6.2017)

OPM 2009. Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015. Yleiset kirjastot. Kansalliset strategiset painoalueet.

<<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm32.pdf?lang=fi>> (käytetty 8.1.2016).

Piki-verkkokirjastot 2016. Teossuosittelut.

<<https://piki.verkkokirjasto.fi/web/arena/welcome>> (käytetty 4.1.2016).

Rantala, A-M. 2016. Keskitetty valinta ja kellutus: Vantaan kaupunginkirjaston kokemuksia. Luento 10.11. Lahden kaupunginkirjaston opintoretki Vantaan kaupunginkirjastoon. (Aineisto tekijän hallussa.)

Rutherford, N. 2016. To Float or Not To Float. Inside Nashville PL's examination of the method's performance. Library Journal 141 (6), 46-48. Saatavilla Academic Search Premier Ebsco –tietokannasta. <<https://www.ebscohost.com/academic/academic-search-premier>> (käytetty 31.5.2017).

Saarti, J. 2009. Asiakkaat verkkopalveluiden käyttäjinä ja tuottajina. Teoksessa: Hypén, K. Kirjasto 2010. Helsinki, BTJ Finland Oy, 155-178.

Saarti, J. 2012. Kirjastojen tietojärjestelmät ja niiden projektointi: kirjaston johtamisen ja palvelutuotannon työkalut. Teoksessa: Saarti, J. & Tuomi, P. (toim.) Kirjastojärjestelmät vai kirjastot ilman järjestelmää: kirjastojen tietojärjestelmien suunnittelu, hankinta ja käyttöönotto. Helsinki: BTJ Finland Oy, 9-34.

Sandelius, N. (toim.) 2016. Hyötyä, tietoa, elämyksiä – kirjastojen vaikuttavuuden ulottuvuuksia. Suomen Kuntaliitto. Saatavilla Eduskunnan kirjaston www-sivuilta. <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/kirjastolain-uudistaminen.aspx> (käytetty 14.6.2017).

Sinikara, K. 2009. Kirjastot ja verkko – lyhyt historia. Teoksessa: Hypén, K. Kirjasto 2010. Helsinki, BTJ Finland Oy, 91-119.

Suomen yleisten kirjastojen tilastot. <<http://tilastot.kirjastot.fi/index.php?lang=fi>> (käytetty 17.5.2017).

Tilastokeskus 2017. Suomi lukuina 2017.

<http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yyti_sul_201700_2017_17860_net.pdf> (käytetty 8.6.2017).

Tonteri, P. 2015. Mikä on kirjastojärjestelmien tilanne Suomessa tällä hetkellä?

<<http://kirjastolehti.fi/artikkelit/mika-on-kirjastojarjestelmien-tilanne-suomessa-talla-hetkella/>> (käytetty 3.1.2017).

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. 2. korjattu painos. Keuruu: Otava.

Weber, K. E. 2016. The Benefits and Drawbacks of Working with Floating Collections: The Perceptions of Public Librarians. A Master's Paper for the School of Information and Library Science, University of North Carolina.

<<https://cdr.lib.unc.edu/indexablecontent/uuid:8dcb9639-47a0-4bb4-80c6-0e38e56b3ed0>> (käytetty 5.6.2017).

Wilén, R. & Kortelainen, T. (2007). Kirjastokokoelmien kehittämisen ja arvioinnin perusteet: teoria, menetelmät, käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

LIITE 1: Kelluva kokoelma haastattelurunko

1. Vastaajan taustatiedot

- 1.1. Nimi
- 1.2. Tehtävänimike
- 1.3. Työnkuva

2. Kirjastonne kellutushistoria

- 2.1. Milloin aloititte kellutuksen?
- 2.2. Miksi päätitte ottaa kelluvan kokoelman käyttöön?

3. Kellutuksen suunnittelu

- 3.1. Miten kirjastossanne lähdettiin suunnittelemaan kellutukseen siirtymistä?
- 3.2. Keitä kaikkia suunnitteluun pitäisi osallistaa?
 - 3.2.1. Millaisia osallistamisen keinoja teillä on ollut käytössänne?
- 3.3. Kuinka paljon suunnitteluun tulisi varata aikaa, entäpä resursseja?
- 3.4. Millaista lähdeaineistoa kellutuksen suunnitteluun on saatavilla?
- 3.5. Kannattaako kaikkea kelluttaa?
 - 3.5.1. Jos ei, mitä jätetään pois ja minkä vuoksi?
- 3.6. Onko muita asioita, joita kellutuksen suunnittelussa kannattaa ottaa huomioon?

4. Kellutusprosessin läpivienti

- 4.1. Kuinka kellutusprosessi teidän kirjastossanne toteutettiin?
- 4.2. Mistä tulisi aloittaa?
- 4.3. Mitä käytännön toimia tai valmisteluja kirjastossanne tehtiin? Esim. hyllypaikkojen harmonisointi, samat osastot kaikissa kirjastoissa.
- 4.4. Onko keskitetty valinta edellytys kellutukselle?
 - 4.4.1. Miksi näin on?

5. Kellutuksen vaikutus henkilökuntaan

5.1. Millaisia mahdollisia huolia ja ennakkokäsityksiä henkilökunnalla kellutukseen liittyen oli?

5.2. Millaista palautetta henkilökunta on antanut kellutuksesta sen käyttöönoton jälkeen?

5.3. Edistääkö kelluva kokoelma kokemusten perusteella mielikuvaa yhteisestä kokoelmasta?

5.4. Muuttuivatko henkilökunnan työnkuvat kellutuksen myötä?

5.4.1. Jos kyllä, niin miten?

5.5. Muuttuivatko työkäytänteet kellutuksen myötä?

5.5.1. Jos kyllä, niin miten?

6. Kellutuksen vaikutus asiakkaisiin

6.1. Kuinka asiakkaat ovat suhtautuneet kellutukseen?

6.2. Onko kirjastossanne ehditty tehdä asiakaskyselyitä kellutuksen käyttöönoton jälkeen?

6.2.1. Jos kyllä, mitä tulokset kertovat kellutuksen vaikutuksesta asiakastyytyvyyteen?

6.3. Näkyykö kellutus muita kanavia kautta annetussa palautteessa? Esimerkiksi suora palaute virkailijoille, www-sivut?

6.4. Jos palautetta on saatu, onko siihen pystytty reagoimaan?

7. Kellutuksen vaikutus kokoelmaan

7.1. Millä tavoin kellutus on muovannut kokoelmaa?

7.2. Kuinka kellutuksen seurauksia on kirjastossanne tutkittu?

7.3. Kuinka lähikirjastojen ja pääkirjaston kokoelma on muuttunut?

7.4. Ketkä ovat olleet nettosaajia/-luovuttajia?

7.5. Kuinka aineiston väliset suhteet ovat muuttuneet esim. aikuisten aineiston ja lasten aineiston välillä?

7.6. Kuinka kellutus on vaikuttanut kiertolukuihin kirjastossanne?

8. Kellutus ja kirjastojärjestelmä

8.1. Mikä kirjastojärjestelmä teillä on käytössä?

8.2. Kuinka kirjastojärjestelmänne on toiminut kellutuksen suhteen?

8.3. Millaista informaatiota kirjastojärjestelmästä saa kellutukseen liittyen?

8.4. Onko kirjastojärjestelmän raportointityökalu kellutuksen seurannan osalta helppokäyttöinen?

8.4.1. Miksi näin on?

8.5. Voidaanko kelluva kokoelma määrittää järjestelmässä toimipiste-, aineistolaji- ja nidekohtaisesti?

8.6. Onko järjestelmässä olemassa tasaustoiminto?

8.6.1. Jos tasausjärjestelmää ei ole, miten tasaus käytännössä kirjastossanne toteutetaan?

9. Kellutuksen vaikutus toimintakuluihin

9.1. Kuinka kellutus on vaikuttanut kirjastonne toimintakuluihin?

9.2. Onko kellutuksella saatu aikaan säästöjä?

9.3. Millaisia odottamattomia kuluja kellutus saattaa aiheuttaa?

10. Kellutuksen riskit

10.1. Liittyykö kellutuksen käyttöönottoon riskejä?

10.1.1. Jos kyllä, millaisia?

11. Kellutuksen vaikutus muihin mahdollisiin kirjastokonsortion jäseniin

11.1. Mikäli kirjastokonsortioon kuuluu useampia kirjastoja, jotka jäävät toistaiseksi kellutuksen ulkopuolelle, onko kellutuksella vaikutusta heihin?

12. Kellutukset hyödyt ja haitat

12.1. Mitä koettuja hyötyjä kirjastonne on saavuttanut kellutuksen käytöstä?

12.2. Mitä haittoja kellutuksella on todettu olevan?

LIITE 2: Kirjastojärjestelmäkysely

Kysely kellutuksen ja kirjastojärjestelmän yhteensopivuudesta (04/2017)

1. Vastaajan taustatiedot

1.1. Nimi

1.2. Tehtävänimike

1.3. Työnkuva

1.4. Nimeni voi julkaista liitteessä, jossa kuvataan kirjastojärjestelmiä koskevan kyselyn vastaajat (kaupunki, vastaajan nimi sekä tehtävänimike). Merkitkää X sopivaan kohtaan.

Kyllä	☐
Ei	☐

2. Mikä kirjastojärjestelmä teillä on käytössä?

3. Millaista informaatiota (esimerkiksi tilastoja) kirjastojärjestelmästä saa kellutukseen liittyen?

4. Onko kirjastojärjestelmän raportointityökalu kellutuksen seurannan osalta helppokäyttöinen? Miksi näin on?

--

- 4.1. Kaipaisitko lisää joitakin ominaisuuksia? Jos kyllä, niin millaisia?

--

5. Voidaanko kelluva kokoelma määrittää järjestelmässä (merkitkää X sopivaan kohtaan):

		Kyllä	Ei	En osaa sanoa
a)	toimipistekohtaisesti?			
b)	aineistolajikohtaisesti?			
c)	nidekohtaisesti?			

6. Onko järjestelmässä olemassa tasaustoiminto (merkitkää X sopivaan kohtaan)?

Kyllä	
Ei	

- 6.1. Jos tasausjärjestelmää ei ole, miten tasaus käytännössä kirjastossanne toteutetaan?

--

7. Asteikolla 1-5 (1 = erittäin tyytymätön, 5 = erittäin tyytyväinen), kuinka tyytyväinen olette kirjastojärjestelmänne toimivuuteen kellutusta ajatellen (merkitkää X sopivaan kohtaan)?

1	
2	
3	
4	
5	

8. Vapaa sana. Onko teillä muita kommentteja kellutuksen ja kirjastojärjestelmän yhteensopivuudesta, toimivuudesta, toimimattomuudesta, järjestelmän ominaisuuksista jne.? Kirjaattehan ne tähän, kiitos.

Lämmin kiitos vastauksistanne!
